

MODEL VÝROBNÍCH OKRUHŮ A JEHO APLIKACE NA POZDNĚ STŘEDOVĚKOU KERAMIKU Z MĚST JIHOZÁPADNÍCH ČECH

*Hana Krasanovská**

Abstract: *In the area of southwest Bohemia (with an overlap into northwest Bohemia), areas of distribution of specific technologically-morphological groups of pottery will be studied, with an emphasis on development over time as well as from a synchronous perspective. With the help of similarly analyzed cases in Bohemia and abroad, the author has attempted to reconstruct the pottery distribution networks between town centres of this region in the 13th–15th centuries.*

Key words: *ceramics, medieval city, production, pottery distribution, South-West Bohemia.*

*Mgr. Hana Krasanovská, Katedra archeologie, Fakulta filozofická ZČU, krasanovska.h.monty@seznam.cz.

1. ÚVOD DO STUDIA VÝROBNÍCH OKRUHŮ

Keramický materiál je nejčastějším hmotným pramenem zachytitelným na archeologických výzkumech a nezřídka je i jediným pramenem, který umožňuje chronologické zařazení ostatních artefaktů (Nekuda a Reichertová 1968, 5; Vařeka 1998, 123). Řada prací se dosud zabývala keramickým zbožím pouze jako prostředkem k relativnímu datování objektů, stratigrafických vrstev atd. Tato studie také pracuje s relativním datováním, avšak těžiště leží jinde: na studiu tzv. *výrobních okruhů*, které jsou prostředkem k budoucí kulturní a ekonomické interpretaci.

Pojem keramického výrobního (či distribučního) okruhu byl zvláště v devadesátých letech 20. století hojně diskutován v rámci studia raně středověké keramiky (Boháčová 1993; Boháčová 1995; Tomková 1993; Meduna 1993; Bubeník a Frolík 1995). V rámci studia mnou zkoumané vrcholné a pozdně středověké keramiky se výrobními okruhy na území Čech v 90. letech zabýval P. Vařeka (Vařeka 1998). Tímto ojedinělým impulsem však diskuze a další studium výrobních okruhů (v rámci vrcholné a pozdně středověké keramiky) na více než desetiletí utichá.

2. GEOGRAFICKÉ A CHRONOLOGICKÉ VYMEZENÍ

Na počátku bylo nezbytné zvolit si takový časový úsek a území, jejichž městská keramická produkce by posloužila k nadregionálnímu srovnání a měla by potenciál pro vydělení menších individuálních oblastí s odlišnou formální stránkou keramického zboží.

Zájmové území jsem nedefinovala podle současného územněsprávního členění ani dle historického rozčlenění českých zemí, nýbrž modelově jsem si stanovila západní a jihozápadní Čechy (viz obr. 1) jako předmět mého hlavního bádání s tím, že pokud se mi dané území nepodaří vlivem uniformity keramického zboží rozčlenit na výrobní okruhy, rozšířím ho. Takto zvolené území jsem si vyčlenila příjmovými liniemi, která mi bez větších problémů stanovila přesný počet měst, kterými jsem se zabývala. Zároveň s tím jsem si zvolila takové časové období, které odpovídá počátkům měst v průběhu 13. století (spíše v jeho druhé polovině) až po dobu přelomu 15. a 16. století.

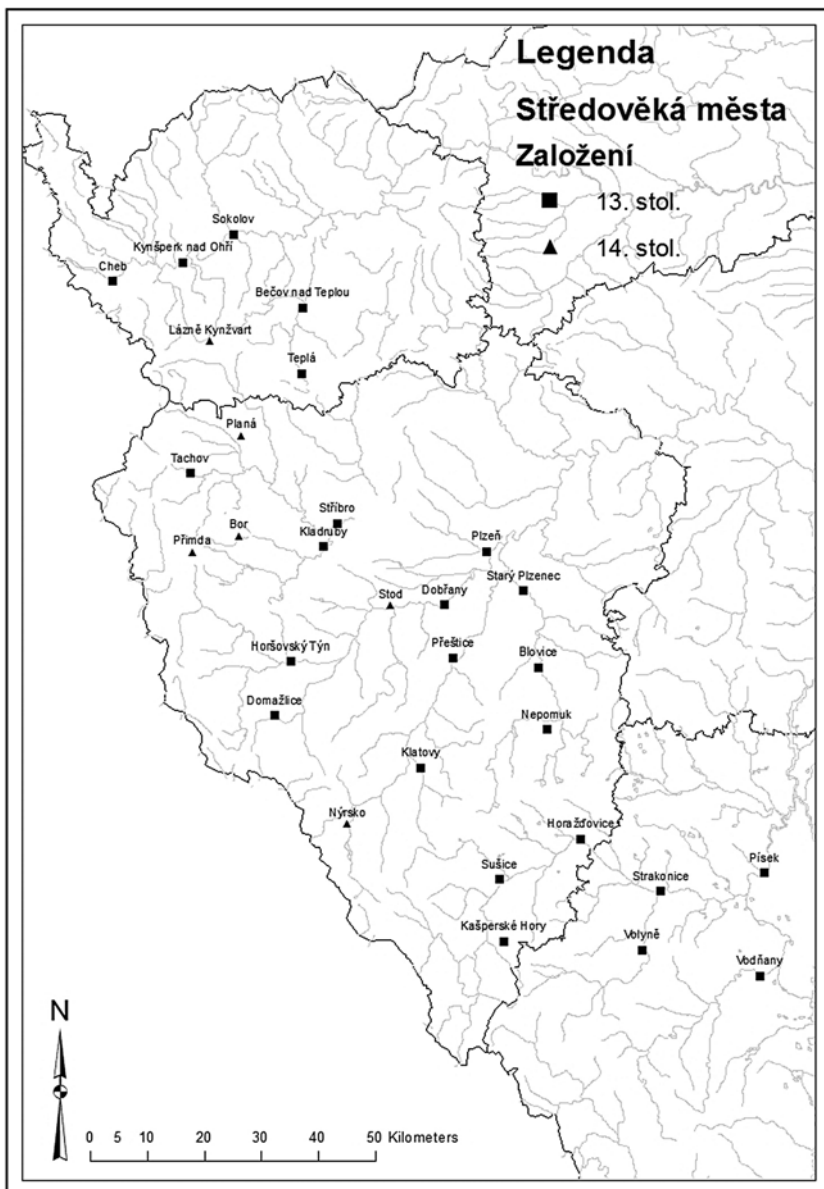
Po shromáždění dat a první předběžné interpretaci jsem toto období rozdělila do dvou stupňů.¹ *První stupeň* odpovídá rozmezí 2. poloviny 13. století – 1. poloviny 14. století a týká se posledních dozvuků keramiky hradištní a nastoupení nových technologií (Klápěš 1983, 454–455). *Druhý stupeň* koresponduje s obdobím 2. poloviny 14. století až k počátkům 16. století. Tyto dva časové úseky jsem si zvolila pro porovnání rozsahu jednotlivých výrobních okruhů, jejichž přibližné hranice jsem znázornila na mapovém podkladu.

3. PRAMENNÁ ZÁKLADNA

Po stanovení časového období a zkoumaného území jsem se snažila shromáždit a sjednotit co nejvíce dosavadních poznatků o pozdně středověké keramice z od-

¹Více k pojmu *stupeň* viz Neustupný (2010, 124).

Obrázek 1. Zkoumané území distribučních okruhů.
Picture 1. Researched area of distribution networks.

borné literatury, které jsem doplňovala vlastním průzkumem nepublikovaných nálezo- vých zpráv většinou pocházejících ze záchranných archeologických výzkumů ve městech západních a jihozápadních Čech.

V oblasti mého zájmu nebyla jen velká výrobní centra, jako je Plzeň, Cheb či Domažlice, ale i města menšího významu a rozlohy. Samozřejmě existují i města (musím konstatovat jejich absolutní převahu), ke kterým prozatím žádné keramické nálezy z období vrcholného a pozdního středověku v podstatě neexistují (nebo nemají statistický potenciál), buď z důvodu negativních zjištění či absence archeologických výzkumů nebo z důvodu nezpracování keramického nálezo- vého fondu. Z celkového počtu 68 sledovaných měst (dle Hoffmann 2009) právě k 47 městům z výše uvedených důvodů chybí publikované zprávy o keramickém zboží (nepočítaje informace z nálezo- vých zpráv). Zbývajících 21 měst pak v menší či větší míře vykazují publikované informace o keramických výrobcích.²

Na následujícím grafu (graf č. 1) je znázorněn počet měst, který v daném století existoval, a dále informace, která nám ukazuje, z kolika z nich máme k dispozici publikované zprávy o keramické produkci 13.–15. století. Ve 13. století existovalo v mnou sledovaném území 32 měst, ovšem keramické zboží je publikováno pouze v 17 z nich. Ve 14. století počet existujících měst značně narůstá, ne však příliš informace o jejich keramické produkci. Z celkových 61 lokalit jsou informace o kuchyňské a stolní keramice známy jen z 19 měst. Podobná je situace v 15. století (dle Hoffmann 2009).

Některé keramické soubory, se kterými jsem pracovala, pocházejí ze specifického prostředí. V první řadě jde o objekty rezidenčního a správního charakteru (hrady, zámky, tvrze), které jsou umístěny buď přímo v městském areálu, nebo mají na něj přímou návaznost. Z tohoto prostředí máme zastoupené keramické nálezy z Boru, Sokolova, Strakonice a Volyně. Z prostředí duchovního jsem vzala v úvahu pouze keramické soubory z benediktinského kláštera v Kladrubech.

4. TERMINOLOGIE, METODA A CÍLE

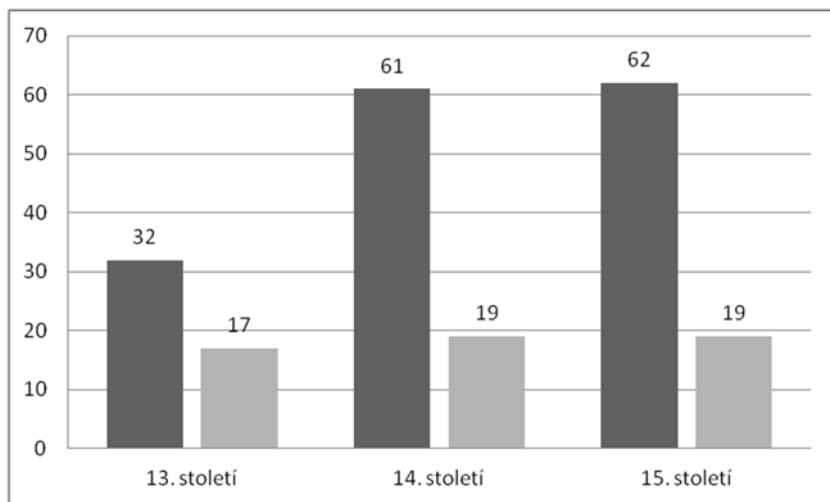
4.1. DESKRIPTIVNÍ SYSTÉM

Zprávy obsahující detailní popis nádob jsem převedla do navrženého deskriptivního systému, kde lze jednotlivé kvality rozdělit do tří hlavních kategorií:

1. *Technologie výroby.* Těmito kvalitami se snažím sledovat suroviny, ze kterých hrnčíři své nádoby vyráběli; dále pak sleduji úroveň a možnosti výroby. Sledované kvality: *forma výpalu, barva, struktura keramické hmoty* (příměsi – charakter a množství), *úprava povrchu.*

²Porovnání vychází z Archeologické databáze Čech, verze ARCHIV 3.1., kdy jsem jako kritéria uvedla do kolonky KULTURA zkratky vstred, stredo nebo vs.1, vs. 2 (Archeologická databáze Čech, ARCHIV 3.1., CD-ROM, 5. 11. 2012 – 20. 4. 2013).

Graf 1. Počet měst v jednotlivých obdobích v jižních a západních Čechách.
 Figure 1. Number of towns in different periods in South and West Bohemia.

2. *Morfologie.* Sleduji kvality, jako je *druh nádoby, tvar těla, profilaci okraje*,³ dále např. přítomnost ucha atd.
3. *Výzdoba.*

Takto vytvořený deskriptivní systém jsem po jeho vyplnění vyhodnotila v rámci jednotlivých městských celků pomocí dotazů. Tímto způsobem jsem převedla pramennou základnu na jednotnou formu souhrnného záznamu. Ovšem je třeba uvést, že zdrojů, které uvádějí popis jednotlivých nádob, je malé množství a majoritní část z nich přece jen na závěr uvádí shrnující popis a význam keramického náleзовého celku. Z toho vyplývá, že výsledky mé práce jsou tedy zcela závislé na kvalitě zhodnocení keramických náleзовých souborů jednotlivých autorů.

4.2. MODEL VÝROBNÍHO OKRUHU

Upřesnit definici pojmu jako je keramický výrobní okruh bylo jedním z úkolů 2. keramického kolokvia v Mikulčicích, které bylo věnováno metodickým a terminologickým otázkám studia raně středověké keramiky. Model keramického okruhu, jak s ním pracuje I. Boháčová a J. Bubeník s J. Frolíkem v rámci raně středověké keramiky, jsem aplikovala na keramiku pozdně středověkou související s produkcí měst (Boháčová 1995, 120 a 125; Bubeník a Frolík 1995, 128–130).

³U kvalit typu „profilace okraje“ či „typ výzdoby“ jsem použila (pokud to grafická dokumentace dovoluje) číselné kódy. Tyto kódy získávám z již publikovaných typářů, které jsou online dostupné na internetové adrese společnosti ZIP – Keramika on-line: <http://www.zip-ops.cz/keramikaonline/>, 3. 12. 2012.

Pracuji s modelem výrobního okruhu jako s jednotkou vázající se na místo výroby (výrobního centra) a oblast distribuce (spotřeby). Tento model je tvořen na základě jedné či více *keramických skupin* (popř. *keramických typů*), které jsou interpretovány na principu autorem *přesně vymezených kritérií* a poměrů mezi nimi (Boháčová 1995, 120, a 125; Bubeník a Frolík 1995, 128–130; Tomková 1993, 119).

Nejnižší formy tvořící výrobní keramický okruh (nižšího/vyššího řádu) jsou *keramické typy*. Tento typ chápu jako soubor jedinců, který se vyznačuje shodnou formou technologie, stejnou základní morfologií (tvar nádoby, profilace okraje) a výzdobou. Za důležité technologické znaky považuji: 1) stopy technologie vytváření nádoby – vytáčení/obtáčení, odříznutí/podsýpka; 2) úprava povrchu; 3) příměsi – druh a přibližné množství; 4) výpal. Všechny tyto znaky (celkem 7) by se pro určení keramického typu měly shodovat. Pokud tomu tak z nějakého důvodu⁴ není, mluvíme o *keramické skupině*. Ta musí být pro své oprávněné vymezení dostatečně odlišná od ostatního hrnčářského zboží (srovnání Boháčová 1995, 120 a 125; Bubeník a Frolík 1995, 127–130).

Výrobní okruh vyššího řádu je vymezen, pokud se keramické skupiny (keramická produkce jednotlivých měst) shoduje přinejmenším ve 4 znacích ze 7 určených. Velkou míru důležitosti přisuzuji technologickému procesu, a proto pro určení keramického okruhu by se měly shodovat všechny jeho zastupující znaky, z nichž největší význam přiřkládám formě výpalu a charakteru příměsí⁵ (srovnání Bubeník a Frolík 1995, 128–130). Spádovou oblast spotřeby (výrobní okruh nižšího řádu) určité keramické skupiny, jejichž středem je *výrobní centrum*,⁶ jsem vymezila pravidelnou kružnicí, o jejímž poloměru lze dále diskutovat.

Pokud je pro nás centrum místo výroby a zároveň místo, kde dochází k nabídce zboží, místo spotřeby není jen samotné centrum, ale i jeho nejbližší zázemí (spotřeba tedy probíhá na mnoha roztroušených místech⁷). Jakou vzdálenost (fyzickou) tedy byli lidé ochotni absolvovat, aby získali v tomto případě běžné keramické zboží? Dle W. Christallera a jeho teorie centrálních míst je tato vzdálenost závislá na nákladech (tedy na ekonomické vzdálenosti), ceně zboží, počtu obyvatel centra a hustoty osídlení v jeho okolí, příjmech, sociální struktuře a na blízkosti dalšího centra (Baskin 1966, 22).

Podívejme se na tento problém ze socio-ekonomického hlediska. Obecně se města od počátku své existence obdařovala řadami privilegií, mimo jiné i právem mílovým.⁸ Dodnes sice přesně nevíme, jaká vzdálenost je pro mílové právo určující, ale snad by mohlo jít zhruba o 9 km (Hoffmann 1992, 180–181; Pelant 1988, 147–148). Dále se setkáváme i s vymezením obvodů vymezené 1 českou mílí v oblasti studia raně středověkých center (11 km; srovnání Klápště 1994, 28).

Nejenom z předpokladů W. Christallera, ale i z proměn úrovně života člověka a jeho nároků na kvalitu vyplývá, že dosah je pro každý druh zboží na odlišných

⁴Všechny znaky nelze rekonstruovat, či se některé mou lišit.

⁵Pokud se neshoduje převažující forma výpalu a charakter příměsí, nejde podle mého názoru o stejný výrobní okruh.

⁶V tomto pojetí jde o město, jež je produkujícím místem keramického zboží.

⁷Srovnej s pojetím pojmu centrum a centrální zboží od W. Christallera (anglický překlad Baskin 1966).

⁸K mílovému právu a dalším privilegiím např. Hoffmann (1992) nebo Kejř (1998).

místech v různou dobu jiný (Baskin 1966, 22). Rozhodla jsem se proto, že pro období 13. století, kdy se sídelní struktura změnila, vymezím model s širší spádovou oblastí spotřeby (nižší stupeň výrobního okruhu) na kružnici o poloměru 11 km. V období pozdního středověku s přibýváním výrobních center (měst) budu pracovat s užším okruhem o poloměru 9 km.

Jak už jsem naznačila v úvodu, zdrojem informací je mi publikovaná literatura, prostředkem deskriptivní systém a databáze, jež mi umožní srovnání lokalit, cílem poté definování konkrétních výrobních okruhů. Jak už ve svém článku K. Tomková poznamenala: „*největším problémem není stanovit jednotlivé keramické okruhy, ale zjistit jejich systém ve vazbě na prostor a čas*“ (Tomková 1993, 119). V rámci distribuce se dále pokusím zjistit, „*proč*“ keramika byla předmětem šíření i do relativně vzdálených míst (problematika importů). Na tomto základě se v rámci budoucího studia budu snažit pochopit jakou roli a význam měla keramika ve společnosti.

5. KERAMICKÁ PRODUKCE MĚST

Po vyhodnocení keramické produkce všech 19 studovaných měst jsem dospěla k rozlišení čtyř výrobních okruhů: Chebského, Plzeňského, Jihočeského a Českoselského. U každého výrobního okruhu jsem se snažila na základě statutu, postavení a polohy města, privilegií, osídlení a v neposlední řadě na bázi keramických nálezů (zvláště pak podílu importů) určit nejvýznamnější výrobní centra, která udávala směr ve vývoji keramické produkce.

V této kapitole nebudu zdlouhavě informovat o historii jednotlivých měst, vymezím jen pár důležitých dat (příp. stručný popis podoby města), jež by pro mé bádání (myslím tím i budoucí) mohl mít význam. Rozdělila jsem popis do vývojových období, kde jsem dále oddělovala stránku *technologickou*: způsob tváření, příměsi, výpal, případně barva výpalu⁹ a povrch (pokud jsou uvedeny), a *morfologickou*: zastoupení druhů hrnciny. Dle druhů hrnciny minimálně rozlišuji: profilaci okrajů a výzdobu. Pokud lze rozpoznat produkci jiné provenience než místní, zaměřením ji ve zvláštní kapitole, kde je druh importu rozebírán.

U každého města pak majoritně docházím k dílčí shrnující interpretaci, kde stručně charakterizují známou produkci městských hrncířů. Ne však u všech měst je možné rekonstruovat hrncinu v celém sledovaném období. U každého města uvádím kvalitu pramenné základny, ze které jsem vycházela a období, které je poznáním zastoupeno; v opačném případě etapu, kterou je třeba budoucím výzkumem ještě postihnout. Pokusím se určit, odkdy můžeme doložit či předpokládat vlastní městskou produkci (v opačném případě kdy, odkud a do jaké míry bylo místo zásobováno). Shrnu poznatky o importované keramice a přiřadím lokalitu k výrobnímu okruhu.

Operuji zde s pojmem centrum,¹⁰ které bývá v literatuře ztotožňováno s městem, a za periferii považuje majoritní část autorů venkov (Čermáková 2011, 17). V rámci mého konceptu keramické produkce však mohu za periferii považovat i město (převážně rozlohou i významem menší), které je ve velké míře ovlivněno

⁹Někteří archeologové rezignovali na rozlišení výpalů na oxidační, redukční atd.

¹⁰Více k pojmům *centrum* a *periferie* viz Champion (1989, 1–21).

výrobou a distribucí ekonomicky a tržně vyspělejšího celku. V tomto smyslu periferie (menší města, vesnice) se podřizovala (spíše se chtěla podobat) centru (rozlohou velkým a politicky silným městům). Tak lze např. uvažovat o rozšíření *lokální*¹¹ keramické produkce plzeňských hrnců do širokého okolí.

5.1. DOMAŽLICE

Domažlice, jako jedno z mnoha měst, vzniklo v nedalekých místech staršího raně středověkého osídlení. Přes oblast Domažlic vedla i jedna z důležitých obchodních tras vedoucí do Řezna. Tuto významnou Řezenskou stezku a hlavně zemskou bránu do sousedního Bavorska mělo chránit Přemyslem Otakarem II. vybudované nové opevněné královské město, vysazené mezi lety 1262–1265 (Pelant 1988, 75; Kuča 1996, 738).

V areálu města byl vystavěn hrad, zpevňující městské hradby. Do husitských válek bylo město mnohokrát panovníky zastavováno, mimo jiné se Domažlice dostaly i do držav Jindřichovi Bavorskému. V druhé polovině 14. století po určitých událostech získalo město právo výročního trhu a další svobody. Strategicky položené město v průběhu času prosperovalo za panovníkovy podpory. Panovník si musel být důležitostí příhraničního města vědom, nebezpečí však přicházelo s nepřátelskými útoky Bavorů (roku 1373 vypálena domažlická předměstí). V 15. století dokazuje prosperitu města i skutečnost, že se „*domažličtí*“ sami vykoupili ze zástavy (Pelant 1988, 76–77).

5.1.1. Násťin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Keramiku 13. století (a to převážně pouze přelomu 13.–14. století) známe jen z menších ojedinělých zpráv staršího data, u kterých však musím vyjádřit svou pochybnost o datování nálezů (Nechvátal 1964a; Nechvátal 1964b). Keramické nádoby (jednoznačně datovatelné do 13. století) jsou charakteristické svou silnou stěnou, podsýpkou (též stopy po okrajových lištách) a stopami po obtáčení. Zdá se, že převládají v souboru bezuché hrnce, zdobené jemnou šroubovicí, rytými liniemi či vlnicí. Objevují se i zlomky mís s vodorovně vyloženým okrajem (Nechvátal 1964a, 2; Hereit 2005a, 3).

Pro poznání středověké domažlické hrncířské produkce měl zásadní význam výzkum (Procházka 1983), provedený v letech 1980–81 na jednom z předměstí (Hereit 2007, 69). Za zcela nejdůležitější považuji, mimo samotných hrncířských výrobků (datovaných již od 14. století), zachování pozůstatků výrobních zařízení (Procházka 1983, 1). Samotné výrobky tak nálezový kontext řadí jednoznačně mezi produkci domažlických hrnců.

Keramika 14. století se vyznačuje oxidačním (vzácně redukčním) výpalem do hnědočervených, šedavých, výjimečně do černých odstínů barev. Použitá hlína byla kvalitně propracována s příměsí drobných částic slídy. Nádoby byly tvářeny obtáčením na hrncířském kole, dna bez hrncířských značek. Tvarově nejpočetnější byly zastoupeny pokličky různých velikostí (terčovité, vysoké s nevýrazným širokým knoflíkem). Mísy (rendlíky) se vyznačují kolmými stěnami a širokým (vně

¹¹Myslím tím typ výpalu, tvar nádoby, výzdobu atd.

i dovnitř) vytaženým okrajem, který je někdy zdobený vlnkou. Menší hrnky a poháry byly bezuché i s uchy, většinou nezdobené nebo s nepravidelnou šroubovicí na výdutí, doplněnou vlnkou. Žádný z velkých hrnců nebylo možné zrekonstruovat, ale zdá se, že měly po většinou kulovitý či vejčitý tvar. Džbány mají kulovité tělo s úzkým hrdlem, výraznou hubičkou a nahoru vytaženým šikmým okrajem, ucha zdobená vropy. Z trojnožek či pánvic se vyzvedly pouze rukojeti (Procházka 1983, 5–6 a 23).

Druhým velkým nálezovým celkem byly nálezy z hrnčírských pecí, datovatelné do průběhu 15. století.

V 1. polovině 15. století používali hrnčíři materiál, který vykazuje již menší množství slídy. Nádoby byly převážně tvrdě oxidačně vypáleny do různých barev, od bílé přes okrovou, šedou až po černý odstín zboží, vypáleného v redukční atmosféře (Procházka 1983, 21). Tvarově jsou v souboru nejvíce zastoupeny hrnce již všechny s uchy (s ovaleným či vně vytaženým okrajem s maximální výdutí v horní třetině), poté džbány a mísy (Procházka 1983, 8–10 a 23–24; Hereit 2005b, 1–2).

Hrnce zdobily v podhrdlí pásy radýlek (tvořeno bylo i jednoduchými kombinacemi písmen), v některých případech i kombinací více typů, dále vodorovnými rýhami. Některé hrnce vypálené v oxidační atmosféře hrnčír maloval červenou hlinkou, případně se našly i fragmenty s vnitřní glazurou. Některé menší nádoby měly radýlkem pokrytou větší část těla. Máme dokonce doklad, že radýlko bylo užito i při výrobě uch (Procházka 1983, 8; Hereit 2005b, 1).

Džbány (maximální výduť v horní třetině těla) jsou zdobeny podobně jako hrnce. Ojedinelé a zajímavé je zdobení džbánů v podhrdlí výtlačky prstů. Hrncovitě mísy jsou radýlkem nápadně zdobeny na vnitřní straně okraje (vně šikmo vyhnutý). V pecích byly dále nalezeny mísky s osobitým tvarem (šikmo vně seříznuté dno), prozatím jinde neregistrované. Některé mísky, stejně jako rendlíky, měly přehnutý okraj zdobený radýlkem. Zajímavé je, že jiný typ misek v pecích nalezen nebyl (Procházka 1983, 9). Nalezené pokličky měly plochý tvar (oproti pokličkám ze 14. století se snížily) s vystouplým knoflíkem (někdy pečlivě upraveným prsty hrnčíře, někdy spěšně odříznut od desky kruhu), některé trojhranného tvaru. Vyzvednut byl i fragment konvičky a trojnožek (Procházka 1983, 10–11, 23–24).

I v redukční atmosféře pálili hrnčíři některé ze svých výrobků. Jak hrnce opatřované radýlkovým dekorem tak i džbány, podobné nalezeným exemplářům v Boru a Plzni (Procházka 1983, 11–12; Rayman 2012b, 4; Nechvátal 1976, 9, 13 a 15).

5.1.2. Shrnující interpretace

Bohužel pro nás, poznání domažlické keramické produkce 13. století je ještě stále příliš torzovité. Pouze z ojedinelých nálezových zpráv a hlášení se mi podařilo sestavit kusé informace o jejím charakteru. Přesto lze předpokládat, že Domažlice se staly výrobním centrem již nedlouho po svém založení.

Pokud srovnáme keramickou produkci 14. a 15. století, zaznamenáme hlavní rozdíly jak v obsahu slídy ve hmotě, v provedení výzdoby i v tvarovém spektru. Na rozdíl od 14. století, kdy je dekor velmi strohý a je aplikován většinou pouze nepravidelnou rytou šroubovicí nebo vlnkou, dekor 15. století tvoří pásy různých typů radýlek. Slída v keramické hmotě postupem času ubývá, hlína je jemnější bez

makroskopicky rozlišitelných částic (Procházka 1983, 23–24). Důležitým obohacením tvarového spektra 15. století je hlavně výskyt misek s šikmo vně seříznutým dnem. Doklady pro jejich výrobu máme prozatím pouze z Domažlic (Procházka 1983, 24). Lze tedy vyslovit předpoklad, že jde o tvar charakteristický pouze pro oblast Domažlic.

V literatuře jsem nepostřehla žádný náznak informace o importovaném zboží, avšak pokud se podíváme opačným směrem (export domažlického zboží), můžeme polemizovat o domažlické provenienci nalezených nádob např. v poddanském Boru. Přes to všechno jsou Domažlice jedním ze dvou hlavních *výrobních center českoleského výrobního okruhu* v průběhu pozdního středověku.

5.2. CHEB

Cheb se stal od počátku své existence významným celním i tržním místem a hlavně křižovatkou významných obchodních cest spojující země české se sousedními německými zeměmi a dále např. s Francií (Pelant 1988, 103). Historie středověkého Chebu sahá hluboko do raného středověku, na přelom 9. a 10. století. Na východní straně pod slovanským hradem se vytvořila osada, na jejímž místě se již v 11. století vytvářely zárodky pozdějšího města. Na přelomu 11. a 12. století se dostala chebská oblast do područí hornobavorských Vohburků. Jimi započatá německá kolonizace byla dokončena ve 12. a 13. století. V druhé polovině se ujal vlády nad Chebskem Fridrich Barbarossa z rodu Štaufů, jež v Chebu vybudoval nový románský hrad (s falcí) jako císařské sídlo. Cheb jako město se připomíná již v 1. polovině 13. století (1242 doložen první purkmistr a městská pečeť). V roce 1265 získal Cheb zpátky český král Přemysl Otakar II. a na čas jej připojil k českému státu. Chebu potvrdil jeho městská práva a sám ho obdařil množstvím práv (Pelant 1988, 104; Šebesta a Kubů 1985, 163).

5.2.1. Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní

V nastínění podoby keramické produkce Chebu jsem se opírala hlavně o nově vydanou literaturu, navzdory pracím A. Hejny (Hejna 1967; Hejna 1971), které sice charakterizují keramiku 13.–15. století, ale závěry jeho prací (zvláště chronologický vývoj) se mi zdají překonané stejně jako jiným archeologům (Nováček, Razím a Ebel 2004, 68). Nové práce o kuchyňské a stolní keramice však vůbec nejsou četné a jejich stručný popis keramického zboží je stěžejí dostačující pro vymezení spolehlivé chronologie.

Chebská keramika 13. století se vykazuje charakterem tenkostěnných nádob, které svědčí o převažujícím redukčním výpalu do šedých barev, tvářených z materiálu s výrazným podílem slídy. P. Šebesta jasně uvádí, že zlomky nesou stopy po vytáčení na hrncířském kruhu, zlomky den svědčí o zahlazené podsýpce (odřezávání strunou převažuje až v 15. století), v několika případech jsou patrné hrncířské značky (zabírající polovinu až tři čtvrtiny plochy dna). Okraje jsou převážně římsovité či tvořené do okružích. Výzdoba (pokud je přítomna) je vesměs chudá: je tvořena nejčastěji rytou šroubovicí, rytou vlnovkou či (přesekávanou) plasticou lištou (Šebesta 2001, 41; Nováček, Razím a Ebel 2004, 68; Hejna 1967, 224 a 228–229; Šebesta 2003, 2–3). Kolem poloviny 13. století se setkáváme tvarové

s bezuchými hrnci, konvicemi s výlevkou a třimenovým uchem, s půlkulovitými a kónickými miskami se zaobleným okrajem, dále s poklicemi se širokým plochým okrajem (Nováček, Razím a Ebel 2004, 68).

Tvarově 14. století (převážně druhou polovinu) zastupují tenkostěnné hrnce s uchem (ucha nejčastěji napojována pod okraj), černé tuhané (leštěné) džbány, kónické mísy s vodorovně vytaženým okrajem (a tuhané nočníky¹²) a poklice. Charakteristický pro toto období je vysoký límcovitý okraj s konkávní vnitřní stěnou a výzdoba vývalkovou (či rytou) šroubovicí v podhrdlí či na výduti. Ojedinele se vyskytuje radýlko (Nováček, Razím a Ebel 2004, 68; Šebesta 1979, 268–269; Šebesta 2002, 36; Šebesta, Beneš a Šamata 2003, 46). Objevil se i v posledních letech jeden exemplář tuhaného poháru se čtyřlístkovým okrajem (Šebesta 2004a, 46; Šebesta 2003, 3; Šebesta 2004).

Pro informace o keramice 15. století musím vycházet z prací starších (Hejna 1967, Hejna 1971, příp. Šebesta 2000). Taková skutečnost reflektuje situaci, ve které se vyskytlo bádání o chebské keramické výrobě, kdy množství nezpracovaného materiálu stále leží v depozitářích muzea Cheb a čeká na publikování.

Můžeme konstatovat v 1. polovině 15. století stále převahu redukčně vypáleného tenkostěnného zboží do šedavých odstínů (Hejna 1967, 236). Tvarově se častěji než v předchozím období objevují džbány a mísy. Okraje jsou formovány do podoby mírně členitého nízkého i vyššího plochého okruží. Stejně jako v předchozích obdobích hrnčíři střídavě zdobili své zboží. Ojedinele se vyskytuje rytá výzdoba, plastická lišta či žlábek na podhrdlí. Značky na dnech zcela mizí a hrnčíři plně přecházeli na techniku vytáčení a odřezávání den (Hejna 1967, 238; Šebesta 2001, 41).

5.2.2. Doklady produkce cizí provenience

I když poznání středověké keramiky města Chebu je torzovitě a přinejmenším neúplné, je možné v nálezech spatřovat jisté jedince cizí provenience. Nápadným příkladem může být džbán s jedním uchem vypálený v oxidační atmosféře, na rozhraní podhrdlí a výduti malovaný červenou hlinkou. Tento exemplář by mohl vzejít z hrnčířských dílen jiného výrobního centra – Tachova.

5.2.3. Shrnující interpretace

Cheb se od prací A. Hejny (Hejna 1967; Hejna 1971) prozatím nedočkal ucelenější práce o své keramické produkci. Musíme se spoléhat na torzovitě publikované keramické soubory nalezené v posledních letech, jejichž autorem je P. Šebesta (Šebesta 2001; Šebesta 2002; Šebesta, Beneš a Šamata 2003). Na tomto základě se mi více méně podařilo rekonstruovat základní charakter místní produkované hrnčiny.

Keramickou chebskou produkcí v průběhu od založení města hluboko do 15. století charakterizuje převažující redukční výpal (do šedých až světle šedých odstínů) se střídou výzdobou (pro 14. století převažující funkční vývalkovou šroubovicí a límcovitým okrajem). Značky na dnech v 2. polovině 14. století a poč. 15. století

¹²Po staletí nemění se tvar, nachází se jich celkem velké množství. V Chebu byly dokonce nalezeny v kompletu s dřevěnými stoličkami (Šebesta 2009, 826–827).

nejsou, jak se zdá, nic neobvyklého, jen zabírají již menší plochu podstavy (Hejna 1967, 238; srovnání Holík 2006, 231).

Je zřejmé, že hrnčířské řemeslo má v Chebu dlouhou tradici a nesouvisí pouze s počátky vrcholně středověkého města, ale zdá se, že tradice sahá již k předlokační osadě. Chebská oblast je dle celkového poznání svébytné území na hranici dvou států, které se přely o její kontrolu. Cheb samotný lze označit za hlavní výrobní centrum, jež udávalo trendy a tvořilo tak středobod „chebského“ výrobního centra v průběhu celého sledovaného období 13.–15. století.

5.3. KLATOVY

Královské město, založené kolem roku 1260 Přemyslem Otakarem II., je v písemných pramenech poprvé připomínané nedlouho předtím, roku 1253. Město leželo v minulosti na velmi význačné obchodní trase – Zlaté stezce. Stejně jako mnoho center na západní hranici českých zemí i toto město vzniklo jako pevnost chránící území proti útokům Bavorů. Velkorysá rozloha i působivé městské opevnění se třemi branami, dokončované za vlády Jana Lucemburského, svědčí o důležitosti města. V druhé čtvrtině 14. století „*klatovským*“ bylo povoleno řídit se právem Starého Města Pražského. Klatovy, jejichž prosperita (zvláště ve 14. století) stála především na obchodu a řemeslech, získaly právo výročního trhu od Karla IV. v letech 1372 a 1378. V roce 1402 jim bylo dokonce uděleno privilegium vybírat clo (Pelant 1988, 150; Kuča 1997, 888–889; Hůrková a Přerostová 2010, 10–11).

5.3.1. Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Co se týká 2. poloviny 13. století a počátku 14. století, klatovští hrnčíři užívali k tváření nádob hmotu s velkým obsahem makroskopických příměsí (zvláště vidíme hrubší zrna bílého písku a charakteristické plátky zlatavé slídy), které po rozhnětení v ruce obtáčeli na hrnčířském kole. Výrobky následně vypalovali do převládajících šedohnědých, hnědočerných či okrových odstínů, povrch zaznamenáváme od jemného až po drsný, někdy z důsledku přepálení puchýřkovitý. Pro 2. polovinu 13. století jsou typické hrnce s vytaženým okrajem, prožlabené z obou stran a s výrazněnou spodní hranou. První polovinu 14. století zastupují hrnky s jednoduchým oblým okrajem (popř. s ovaleným a vnitřně prožlabeným), objevují se i nádoby s uchem. Výzdoba je celkem střídmá, hrnčíři své výrobky převážně opatřovali rytou výzdobou (rytými rýhami či vlnicemi), případně vrypy a vývalkovou šroubovicí (Hůrková 2006, 20; Hůrková 2003, 28; Hůrková 1996, 114; Hůrková a Přerostová 2010, 20–21).

Ve 14. století neshledáváme zprvu žádné velké rozdíly od předešlého období. V druhé polovině 14. století se vypalovala keramika v redukční atmosféře do šedočerných odstínů. Nádoby (zvláště hrnce a džbány) dekorovali hrnčíři radýlkovými pásy (geometrické, rostlinné i písmenkové motivy). Vedle obtáčení hrnčíři začínají více používat i techniku vytáčení (Hůrková a Přerostová 2010, 22; Hůrková 2007, 4; Pícka 2008, 3–5).

Pozoruhodným objevem J. Hůrkové (Hůrková 1995) byla keramika s červeným nástřepím, vyskytující se ve vrstvách 14.–15. století (Hůrková 1995, 515; Hůrková 1996, 114; Hůrková 2003, 21; Hůrková a Přerostová 2010, 21–22). Tento typ zboží

byl poprvé vyzvednut v roce 1993 při výzkumu čp. 152/I z hrnčírské pece z 2. poloviny 14. století. Vyznačuje se vcelku jemnou keramickou hmotou (ostřenou drobnými tmavě šedými zrnky písku) světle hnědé barvy, charakteristická jednou svou vlastností: matným či leštěným nástřepím červené barvy nanášený na vnější či na obě strany nádoby (Hůrková 1995, 512, 515; Hůrková 2003, 21). Nejnovějším nálezem souvisejícím právě s popsanou keramikou s červeným nástřepím mohou být zlomky červené silnostěnné keramiky a jednoho torza antropomorfní plastiky z hradů Velhartic a Švihova. Podle M. Waldmannové se zdá být povrchová úprava červeným nástřepím na pohled identická (více Waldmannová 2014, 379, 390).

Klatovské keramické zboží 2. poloviny 15. století si souborně můžeme představit jako tvrdě vypálenou do šedých až modrošedých odstínů, povrch byl tuhován jen výjimečně. V nálezových celcích převládají hrnce a hrnky s jedním uchem a výraznou horní výdutí. Výzdoba nádob je bohatá, některé jsou celé pokryty radýlkovým dekorem či vodorovnými rýhami (Vondráčková 1996, 154; Hůrková a Přerostová 2010, 19).

Materiál přelomu 15.–16. století je převážně vypalován do šedočerných odstínů. Tvarově jsou nejvíce zastoupeny hrnce s výraznou horní výdutí, opět zdobené rytým či radýlkovým dekorem na podhrdlí. Nádoby se také více zkrášlují vyleštovanými tuhovanými spirálami nebo pruhy, v některých případech je zaznamenána i malba červenou hlinkou (Vondráčková 1996, 154; Hůrková 2010, 3–4; Hůrková a Přerostová 2011, 4). Objevuje se i polévání vnitřků nádob glazurou (Hůrková a Přerostová 2010, 22–23).

5.3.2. Doklady produkce cizí provenience

V publikaci o výstavě se můžeme dočíst o ojedinělém případě importu severočeské červeně malované keramiky v průběhu 13. století (Hůrková a Přerostová 2010, 21), jež můžeme označit za doklad dálkového obchodu s městy severní části českých zemí.

5.3.3. Shrnující interpretace

Literatura, věnující se keramickým nálezům z území města Klatov, není nijak rozsáhlá, ale definuje základní znaky podoby hrnčírského zboží. Zvláště keramika 14. století je v nálezech málo zastoupena, prozatím známe jen obecný charakter keramické produkce v tomto století (Hůrková 2007, 4).

Od počátku existence města se setkáváme s redukčně pálenou keramikou, v prvních fázích města s výraznější příměsí slídy a písku v keramické hmotě. V průběhu 14. století hrnčíři již více zdobí své výrobky, zvláště pak radýlkovým dekorem. O importech toho nevíme mnoho, za ojedinělý případ lze označit import červeně malované keramiky ze severozápadních Čech.

Na závěr chci ještě zdůraznit význam tzv. „klatovské červené keramiky“. Tento pozoruhodný druh keramického zboží v klatovské oblasti šedých hrnců výrazně vyčnívá. Ostatně této keramiky nebylo dosud nalezeno velké množství (v Klatovech torzo malého hrnku a zlomky z dalších minimálně patnácti nádob). Z jiných měst je známa pouze z Horšovského Týna a ze Starého Plzeňce, ze šlechtických sídel poté toliko z Týnce u Klatov či z Klenové. J. Hůrková konstatuje, že podobnou

keramiku nezná jak z oblasti Čech, tak ani z bavorského prostředí. Soudí (a já s ní v tomto momentě musím souhlasit), že jde výhradně o lokální produkci města Klatov (Hůrková 2003, 21).

Klatovy lze označit po celkové analýze za významné výrobní centrum již od počátku svého založení. Dle celkového charakteru hrnčiny lze produkci Klatov přiřadit k „plzeňskému“ výrobnímu okruhu v celém období vrcholného a pozdního středověku.

5.4. PÍSEK

Královské město Písek, ležící na důležité obchodní cestě do Pasova, bylo založené patrně již před polovinou 13. století. Zhruba kilometr vzdálené předměstí u kostela sv. Václava je uváděno jako Starý Písek. Předměstí vzniklo z osady, která předcházela výstavbě města. Privilegia, která město obdrželo, byla v průběhu 14. století několikrát potvrzena. Písek se řídil právem Starého Města Pražského (od vlády Jana Lucemburského). Roku 1327 udělil Jan Lucemburský Písku právo mlóvé s tím, že v jejím okruhu nesmí být sladovna, pivovar ani žádný řemeslník. Karel IV. privilegia znovu potvrdil a přisoudil městu další práva. Roku 1398 Václav IV. městu Písek udělil nový výroční trh (Kuča 2002, 128–129; Fröhlich 2009, 157).

5.4.1. Nástin vývoje produkce keramiky kuchyňské a stolní

Keramické zboží známe podrobněji až z konce 13. století, kdy bylo stále obtáčeno na hrnčířském kole. Nalezené nádoby a zlomky den nesou stopy po podsýpce, některá dna jsou opatřena hrnčířskými značkami. Keramická hmota obsahuje příměs slídy a zvláště na zlomcích zásobnic je pozorován vysoký podíl tuhy v materiálu. Nádoby byly vypalovány převážně do hnědých, šedavých až šedočerných odstínů. Povrch bývá v některých případech leštěný. Tvarově se v tomto období setkáváme zvláště s bezuchými hrnci a miskovitými poklicemi. Okraje bývají převážně vně vytažené, hraněné. Nádoby zdobí majoritně šikmé vrypy či ryté vodorovné linie, případně vlnovky (Fröhlich a Koppová 1989, 184–185; Fröhlich 2002, 140).

Zboží 14. století je hrnčíři vypalováno do šedých barev. V souborech stále ještě převažují na dnech stopy po podsýpce. Povrch bývá ojediněle leštěný (zvláště u džbánů). Objevují se zlomky tuhových zásobnic. V tomto období se zdá, že již převažují varianty hrnců s uchy. Na nádobách se ponejvíce setkáváme s výzdobou rytými liniemi, začíná se postupně více prosazovat radýlkový dekor v kombinaci s vodorovnými rýhami (Fröhlich a Koppová 1989, 185; Fröhlich 2002, 141; Fröhlich 2009, 162).

Pro nalezenou keramiku 15. století je již typické odřezávání nádob od hrnčířského kruhu. Tenkostěnné zboží již je převážně vytáčeno a vypalováno v redukční atmosféře do šedých odstínů. Stále se u některých nádob setkáváme s leštěním vnějšího povrchu. Další charakteristický znak této keramiky je radýlkový dekor (i ve formě gotických minuskulí – zvláště se slovem „maria“) uplatňující se většinou na podhrdlí, v menší míře na výduti či vodorovně vyložených okrajích u mís. Zcela ojediněle je radýlkem zdobeno i ucho. Z druhů nádob se v nalezových souborech objevují hrnce, pokličky, džbány, pánve, ojediněle zlomky pohárů a cedníků (Fröhlich a Koppová 1989, 185–186; Fröhlich 2002, 142–144; Fröhlich 2009, 157

a 161–164). Zajímavý je nález spodní části tenkostěnné nádoby z 15. století, která je kolem dna zdobena jedním radýlkovým pásem obdélníků (v Písku nalezena na dvou místech; Fröhlich 2009, 162).

5.4.2. Shrnující interpretace

Ke stanovení podoby produkce významného královského města Písku jsem využila tři publikovaných článků, jež zahrnovaly dosavadní poznání keramického zboží, zvláště z odpadních jímek (Fröhlich a Koppová 1989; Fröhlich 2002; Fröhlich 2009).

O přítomnosti hrnčírů ve 13. století není na této lokalitě pochyb, jelikož byl Písek královským městem ležícím na významné zahraniční stezce. O importech, nalezených v městském areálu, jsem však nenašla žádných zpráv.

Písek (významné výrobní centrum) a jeho keramická produkce vrcholného středověku se řadí k *jihomočeskému výrobnímu okruhu*, v průběhu 14. století se však okruh Plzeňský s Jihočeským sceluje a v pozdním středověku tak patří Písek pod *plzeňský výrobní okruh*.

5.5. PLZEŇ

Z hlediska studia distribučních keramických okruhů je důležité, že k založení Nové Plzně jako královského města došlo v rozmezí 1288–1300 na soutoku dvou hlavních západočeských řek (Nováček a Široký 2004, 8 a 11; Frýda 1978, 63; Kuča 2002, 186), lze však uvažovat na základě archeologických nálezů o určitém předlokačním osídlení (Frýda 1979, 320; Orna 2011, 7). Plzeň již od počátku byla důležitou stanicí na cestách jak do Norimberku, tak do Řezna (Vávra 1973, 51).

Bohužel dosti rozsáhlou industrializací ve 2. polovině 19. století a v 1. polovině 20. století, kdy byly tři čtvrtiny historického domovního fondu nahrazeny činžovními domy, se zničilo mnoho archeologických souvrství (Nováček a Široký 2004, 7; Nováček 1999a, 5). Přesto se Plzeň může pochlubit bohatým nálezovým fondem získaným díky dlouholetým výzkumům studní a odpadních jímek (Orna 2011, 5). Značnou část k poznání charakteru kuchyňské a stolní keramiky (nejen nálezy, ale později i formalizovaným zpracováním) přispěly výzkumy provedené v Solní ulici v roce 1963 (Nechvátal 1976), v následujícím roce výzkum hrnčířské pece (Dobová a Nechvátal 1996), ovšem nejpřednější studii o vývoji plzeňské keramiky přinesl K. Nováček z výzkumu ze Sedláčkovy ul. č.p. 187 (Nováček 1999a).

S keramickou výrobou z Plzně jsme vcelku dobře obeznámeni (v důsledku nepřetržitě probíhajících výzkumů a dohledů v rámci stavební činnosti), nebudu se tedy nijak rozsáhle rozepisovat o její bohaté produkci, ale spíše se stručně pokusím nastínit převažující charakter produkce.

5.5.1. Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní

U Plzně z příčiny založení „na zeleném drnu“ na konci 13. století se budu zabývat keramickou produkcí v období 14.–15. století. Nejstarší plzeňská keramika vychází z tradic pozdně hradištní produkce, která se vyznačuje redukčně-oxidačním výpalem do šedých odstínů, výskytem slídy a křemičitého písku ve hmotě¹³ (Orna

¹³Keramické třídy: PM101-PM103 (Nováček 1999a, 39).

2011, 13). Počátky města (konec 13. století) zastupuje hrnčičina oxidačně-redukční (případně oxidační) s podílem křemičitého písku a slídy, jež zastupují keramické třídy zvané „protoredukční hrubá“ (PM109), „protoredukční jemná“ (PM212), které dominují a v menší míře PM206 (Orna 2011, 13; Nováček 1999a, 17). Na přelomu 13.–14. století ještě zaznamenáváme hrnčičské značky a zcela se setkáváme s obtáčenou technikou (Orna 2011, 18).

Na tyto keramické třídy navazuje již ve 14. století „archaická redukční keramika“ (PM203), charakteristická redukčním výpalem (s velkými rozdíly v barvách – od šedé až po černošedou) s příměsí písku a submikroskopické slídy s téměř až silnou stěnou nádoby spíše bez výzdoby, dále následována z hlediska kvality horší hrubou redukční keramikou PM201. Na hrncích a džbáněch jsou okraje formovány do okružích (méně poté do vodorovně vytažených profilací). Pouze na džbáněch se vyskytuje ve větší míře vnější prožlabená okružička či jednoduše vysoko vytažené prosté okraje (typ 511, 521). U mís se nejvíce vyskytuje typ 61 – různé formy vodorovně vytaženého okraje (Orna 2011, 13 a 16–17). Výzdoba je prováděna zejména rytou šroubovicí, vlnicí či vsky, později se prosazuje už jen rytý a radýlkový dekor (Nováček 1999a, 20; Orna 2011, 16–17).

V průběhu dalšího období (15. století) nastává zjemnění redukčního tenkostěnného zboží, charakterizované tvrdým redukčním výpalem do šedých, modro až černošedých odstínů s drsným povrchem (KT PM202), a objevuje se v menší míře i keramika s leštěným povrchem zastoupena vymezenou keramickou třídou PM205 (Nechvátal 1976, 129; Doubová a Nechvátal 1996, 42; Nováček 1999a, 17; Orna 2011, 13). Na přelomu 14.–15. století se již majoritně přechází k technologii odřezávání nádob z hrnčičského kruhu (Nováček 1999a, 21; Nechvátal 1976, 129).

Tvarově se v 15. století setkáváme s celou škálou druhů nádob (od převažujících hrnců s uchy po misky s esovitou profilací, mísy, poklice a džbány, vyskytující se běžně až v tomto stupni). Majoritně je u nádob zaznamenána profilace okraje s vnitřním prožlabením, ovalené a méně často vodorovně vytažené. Zvláště u džbánů (zdobených vývalkovou šroubovicí) se vyskytuje dvojnásobně prožlabené nepravé okružičky. Výzdoba už je povětšinou prováděna pouze jednoduchou horizontální rýhou na podhrdlí a radýlkovým pásem (Doubová a Nechvátal 1996, 42–43; Nováček 1999a, 19; Orna 2011, 13 a 16–17).

5.5.2. Doklady produkce cizí provenience

Mnoho minoritně zastoupených keramických tříd v plzeňských souborech lze považovat za druh importu. Je však nutné mít na paměti, že výskyt slabé keramické třídy mohly zapříčinit události, odehrávající se po zánikové transformaci. Původně mohly tyto třídy patřit místní hrnčičně transformované např. z důvodu druhotného přepálení. Také se mohlo stát, že nádoba sama o sobě nemusí být předmětem importu, ale pouze přepravní schránkou pro jiný prvotně importovaný obsah (Nováček 1999a, 13).

Můžeme přinejmenším zmínit některé případy pravděpodobného importu s určením své provenience. Například keramická třída PM206, zastoupena pouze jediným celým tvarem, který je zdoben bílou malovanou hlinkou, může být předmětem importovaného zboží z Tachova, kde takové nádoby hrnčiči vyráběli a malovali v 2.

polovině 15. století (Dobová a Nechvátal 1996; Nováček 1999a, 17; např. Nováček 1996, 103–104).

5.5.3. Shrnující interpretace

Plzeň je jedno z nejméně studovaných měst, co se týče její keramické produkce. Pro její obecnou charakteristiku jsem využila největší a nejucelenější zdroje publikované literatury (Nováček 1999a; Orna 2011). Keramické zboží (po celou dobu existence města až po pozdní středověk a nástup polévané hrnčiny) je charakteristické svým zcela převažujícím redukčním výpalem do různých odstínů šedi a výzdobným prvkem v podobě širokého pásu plastických vlnic na výduti nádob (Nováček 1999a, 20).

Pro Novou Plzeň je zcela jasné, že od svých počátků na konci 13. století (max. počátkem 14. století) plně převzala svou roli výrobního a distribučního centra západočeského kraje na důležité křižovatce dálkových cest, kdy stopy její produkce můžeme nalézat v širokém okolí nejen v rámci měst západočeských – Most, Sezimovo Ústí, Kašperské Hory, Tachov a další (Vávra 1973; Klápště 2002; Nechvátal 1976; Frýda a Rožmberská 1991; Rayman 2009). Plzeň byla od poč. 14. století jedním z hlavních výrobních center *plzeňského výrobního okruhu*, který jsem pojmenovala právě po tomto královském městě.

5.6. STARÝ PLZENEC

Dnešní Starý Plzenec, ležící v údolí řeky Úslavy, se vyvinul z původního podhradí v řemeslnicko-obchodní stanici, patřící k hradišti Plzeň (prvně písemně zaznamenáno v roce 976), jež byla i křižovatkou důležitých obchodních cest: Řezenské a Norimberské. Hradiště bylo za vlády Přemyslovců sídlo správy nejzápadnějšího kraje českých zemí. V legendě o sv. Vojtěchu z 12. století je uveden trh, který byl situován pod hradbami hradu Plzeň. Význam místa dokládá skutečnost, že se zde razily mince za knížete Jaromíra i za Václava I., i zpráva z let 1224–1228, kde je uváděn syn krále Přemysla Otakara II. Václav jako „*vévoda plzeňský a budyšínský*“. Pro všechny tyto důvody lze označit dobu největšího rozkvětu 12. – 1. polovinu 13. století. Na další listině Přemysla Otakara II. z roku 1266 je Stará Plzeň označována za „*civitas*“. Městský útvar lze tedy určit až po polovině 13. století, není však důvod předpokládat jednorázové založení. Význam Starého Plzence zásadně zvrátilo založení Nové Plzně (došlo k translaci), kdy se dosavadní dálkové cesty přeložily a vedly již přes nově zbudované centrum. Stejně tak se přestěhovali řemeslníci i obchodníci, kteří odešli za výhodnějšími a výnosnějšími podmínkami. Starý Plzenec tak poklesl na úroveň poddanského komorního městečka, patřící ke královské komoře. Po roce 1450 bylo město zastavováno, v letech 1496–1561 patřilo Šternberkům (Pelant 1988, 259; Kuča 2002, 179–180 a 182; Beneš a Richter 1976, 67; Friedl 1976, 29; Frýda 1989, 219 a 221).

5.6.1. Nástin nalezené keramiky kuchyňské a stolní

Jak lze předpokládat, informace o keramické produkci Starého Plzence se soustředí především na období jeho největšího rozkvětu, tedy na konec 12. století – 1. po-

lovinu 13. století. Keramika počátku 13. století se souhrnně vyznačuje masivní tloušťkou stěn. Keramická hmota obsahovala nevelkou příměs slídy. Nádoby byly hněteny v ruce a následně obtáčeny na hrnčířském kole (na několika zlomcích zaznamenány hrnčířské značky), vypalovány byly do šedých barev, případně do hnědavých, žlutých či načervenalých odstínů. Tvarově se vyskytují nejčastěji zlomky hrnců, v menší míře misky/poklice. Okraje jsou převážně vně vytočené. Z výzdoby jsou na keramice zastoupeny ryté linie, jednoduché ryté vlnice, šikmé vrypy (Hejna 1976, 55–56; Doubová 1976, 23).

Na přelomu poloviny až ke konci 13. století se obvykle ve výzdobě uplatňuje řidší šroubovice nebo vlnice, vseky se hojně uplatňují na okrajích. Okraje bývají nejvíce formovány do rozevírajících se tvarů, zduřelých či zúžených; jejich variabilita je však značná. Tvarově stále převažují hrnce s miskami/poklicemi s esovitou profilací, v menší míře se v průběhu 13. století uplatňují lahve s čtyřlaločným okrajem či velké tuhové zásobnice s masivním kyjovitým okrajem (Beneš a Richter 1976, 69; Široký 1999, 17).

Keramiku 14. století (stejně tak pozdější) známe jen z nečetných nálezů. Jedná se o šedou tenkostěnnou keramiku, zastoupenou tvarově hrnci, zvonovitými pokličkami, mísami a v malé míře poháry s čtyřlaločným ústím. Na přelom 13. – poč. 14. století je datována keramika podobná tzv. protoredukční keramické třídě (PM109) z plzeňských souvrství (Hejna 1976, 56; Široký 1999, 18; Široký, Majer a Kubečková 2000, 3; Kaiser 2004, 4).

Definovat podobu keramiky v 15. století je ještě obtížnější, lze však předpokládat, podle toho mála informací, které máme, že kuchyňská a stolní keramika Starého Plzeňce odpovídá produkci blízké Plzně. Na plzeňském náměstí a na vrchu Hůrce se našla tenkostěnná tvrdě pálená keramika, již vytáčena na hrnčířském kruhu, opatřena radýlkovým dekorem datována do 2. poloviny 15. století (Doubová 1976, 24).

5.6.2. Shrnující interpretace

Zdroje informací, které jsem použila, jsou vesměs staršího data a neuvádějí příliš mnoho údajů o charakteru produkované keramiky. To málo novějších dat jsem převzala z nálezových zpráv (Široký 1999; Široký, Majer a Kubečková 2000; Kaiser 2004).

Poznání keramické produkce starého Plzeňce je pro nás důležité z hlediska dvou hlavních důvodů. „Stará“ Plzeň byla na konci 13. století translokována a její keramická produkce vrcholného středověku navazuje na keramickou produkci pozdního středověku „Nové“ Plzně. Druhý důvod souvisí s otázkou organizace a s množstvím výroby keramického zboží v období pozdního středověku, kdy město již mělo svůj vrchol největší prosperity dávno za sebou.

Lze pouze konstatovat, že výroba keramického zboží ve Starém Plzenci musela od konce 13. století klesnout s odlivem obyvatelstva do nově lokovaného centra. Za případný doklad importu můžeme považovat zásobnice, jejichž keramická hmota obsahuje velké množství grafitu, které mohou pocházet z výrobních center jižních Čech. Svým celkovým charakterem lze produkci Starého Plzeňce v celém sledovaném období přiřadit *plzeňskému výrobnímu okruhu*.

5.7. TACHOV

Tachov, v písemných pramenech uváděný jako město královské kolem roku 1285, se těší v posledních dvou desetiletích vcelku velkému zájmu archeologů (Nováček, Razím a Ebel 2004, 53; Kuča 2008, 420 a 424). Již koncem 12. století můžeme na místě dnešního města očekávat územně rozvinutou předlokační osadu vázanou na přemyslovský hrad ležící v přímé trase Norimberské cesty (Nováček, Razím a Ebel 2004, 52; Široký a Nováček 1998, 62; Pelant 1988, 276–277). Kamenné opevnění je po dlouholetých diskuzích datováno na přelom 13.–14. století (dle typu hradebních kurtin s předpokládanou zahraniční proveniencí).¹⁴ O důležitosti Tachova svědčí i jeho umístění na listině Karla IV. Majestas Carolina. V tomto období dosahovalo město z hlediska ekonomického a hospodářského svého vrcholu. Také musím poznamenat, že Tachov (počítáme-li pouze zástavbu uvnitř hradeb – necelých 6 ha) se řadí mezi nejmenší královská města u nás (Nováček, Razím a Ebel 2004, 54–55 a 87–89).

5.7.1. Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní

Keramické soubory předcházející vzniku města nejsou nijak početné, přesto nám předkládají základní informace o technologii a formální podobě tachovské hrnčiny. Keramika 2. poloviny 12. století až 1. pol. 13. století (neberu ji v úvahu v celkovém vymezení výrobních okruhů v *prvním stupni*) je vcelku technologicky různorodá (Nováček, Razím a Ebel 2004, 53 a 65). Příměsi jsou tvořeny křemičitým pískem, v menší míře hmota obsahuje i drobné slídnaté částice. Výpal je oxidační do šedohnědých a červenohnědých odstínů (Nováček, Razím a Ebel 2004, 65).

Z druhů nádob jsou zastoupeny bezuché hrnce (okraje jednoduše profilované – hraněné; okraje s náznakem protažení jedné nebo obou stran; výjimečně zdurělé okraje, objevují se i nízká okruží) a výrazně zdobené poklice s širokým plochým okrajem s výzdobou girlandové vlnice a vrypy, které se objevují pouze v tomto období. Povrch nádob je většinou zdoben rytou šroubovicí nebo jednoduchou vlnicí. Na podstavcích se objevují hrnčířské značky (kola s paprsky), obvykle zabírající celou plochu podstavy. V 1. polovině 13. století se objevuje kónická miska (Nováček, Razím a Ebel 2004, 65 a 69).

Keramika související s přelomem 13. a počátkem 14. století, tedy se vznikem města a kamenné hradby, má však již vzhled více jednotný. Technologicky převládá výpal tvrdý v redukční atmosféře (dominuje KT 106) do tmavě šedých, modrošedých až černých odstínů, s obvyklou příměsí slídy, případně drobného křemičitého písku. Povrch se zdá být jemný až jemně drsný se stopami obtáčení s rozlišitelnou podsýpkou na dnech (odříznutí zastoupeno pouze jednou). Tvarově se vyskytuje hrnec (široká, nízko posazená výduť), bezuchá varianta převažuje nad variantou s jedním prožlabeným páskovým uchem. Okraje formovali hrnčíři jednotně do středně vysokých okruhů s konkávní vnitřní plochou a s prožlabenou vnější partií. Výzdobu tvořily pokrytím horní části nádoby nevýraznou vývalkovou šroubovicí. Dále se vyskytují poklice s hraněnými knoflíky, kahany a mísy (Nováček 1996, 103; Nováček, Razím a Ebel 2004, 65–67 a 69).

¹⁴Ověřeno archeologickým výzkumem, viz Nováček, Razím a Ebel (2004).

První polovina 14. století (tedy období náležící stále prvnímú stupni) je charakterizována hrncinou tvrdě vypálenou v redukčně-oxidační, či oxidační atmosféře, kde převládají nádoby s vysokými štíhlými okružními a radýlkovou výzdobou. V této fázi se v souborech objevují nové tvary, a to džbány (Nováček 1996, 103; Nováček, Razím a Ebel 2004, 67 a 69; Kubica 2004, 1; Rayman 2009, 6).

Keramika patřící 2. polovině 14. století, jejíž charakter se odlišuje od všeho, co jsme dosud v Tachově či jeho okolí nacházeli, byla vyzvednuta z jednoho z objektů při archeologickém výzkumu v roce 2012. Tyto fragmenty nádob spojuje jedna výrazná vlastnost – bílé nástřepí. Toto keramické zboží je opatřeno bílou barvou po celém svém povrchu, a to někdy i zevnitř. Jednou ze zajímavostí je, že bílou barvou byly namáčeny či natírány i nádoby tvrdě redukčně pálené s menším množstvím příměsí makroskopicky viditelného písku (Rayman 2013; vlastní pozorování na materiálu z Muzea Českého lesa v Tachově). Nemnoho zlomků této hrnciny bylo nalezeno v řádu jednotek i při archeologickém výzkumu v nedalekém Černošíně (Rayman 2010a).

O keramické produkci Tachova v 1. polovině 15. století svědčí ve větší míře až nálezy z posledních výzkumů. V posledních letech se díky záchranným výzkumům prováděným N. Raymanem vyzvedly celé či z velké části slepitelné nádoby, kde byl definován jako převažující výpal oxidační. Z tvarového hlediska jsou zastoupeny především hrnce a picí nádoby. Výzdobu tvořily ryté linie pod hrdlem, běžné pro toto období. Méně se vyskytlo radýlko, na několika fragmentech dokonce červené malování (Rayman 2012a, 9; Rayman 2011a, 4–5).

Pro 2. polovinu 15. až počátek 16. století je typické tenkostěnné zboží, jež oxidační (případně redukčně-oxidační) tvrdý výpal zbarvuje střep do světlých odstínů, v některých případech až do šedohnědých barev (Rayman 2012a). Keramická hmota obsahuje malé zlomky písčitých příměsí. Charakteristický je pro toto období červenobílý malovaný dekor nanášený na horní plochu okraje, hrdlo či podhrdlí. V této době se objevují i nádoby s vnitřní glazurou (Nováček 1996, 103–104; Kubica 2004, 2; Rayman 2011b, 5; Zelenka 2005a, 4–5; Zelenka 2005b, 3–4).

5.7.2. Doklady produkce cizí provenience

Z období přelomu 13.–14. století se vyskytlo i několik zlomků cizí provenience. Jde o fragmenty bílé, tvrdě pálené, snad již vytáčené keramiky s červeným malováním; o zlomek tenkostěnné, vytáčené miniaturní nádoby z plaveného materiálu bílé barvy (tzv. pfeifenton); zlomek zřejmě z vytáčeného poháru tvrdě vypáleného s plastickou geometrickou výzdobou. Určení provenience však v důsledku nedostatku srovnávacího materiálu není možné (Nováček, Razím a Ebel 2004, 65–66). Zdá se, že i v takovém svěbytném prostředí najdeme materiál podobný produkci plzeňských hrncířů z přelomu 14.–15. století. Pro členité okružní a rekonstruovaný hrnc z výzkumu v Hradební ulici je možné najít morfologické (ne však technologické) analogie právě v Plzni (Rayman 2009, 6). Snad se hrncíři inspirovali v tvarovém spektru plzeňské produkce.

5.7.3. Shrnující interpretace

Keramická produkce města Tachova, jak už jsem v úvodu k jeho historii konstatovala, je oproti jiným městům známá celkem dobře v celém průběhu 13.–15. století. Z počtu 68 sledovaných měst ho řadím mezi nejvíce prozkoumaná města z hlediska jeho keramické produkce.

Se založením města v poslední třetině 13. století se produkovaná hrncina sjednocuje do uniformní podoby, kdy je vcelku jasné, že jde o práci tachovských hrnčářů (tedy s počátky hrnčířské výroby musíme minimálně počítat již od založení města). Z převažujícího redukčního výpalu se během 14. století přechází spíše k výpalu v oxidační atmosféře, nízká okruží se postupně mírně zeštíhlují a protahují do vysokých okruží, ke konci 14. století již vývalková šroubovice nepokrývá téměř celé tělo, ale soustředí se spíše do horních partií nádob.

V 2. polovině 14. století se objevuje zcela nová skupina hrnciny charakteristická bílým nástřepím, který nemá v širokém okolí obdoby. Tato keramická skupina (pracovně jsem ji označila za „*tachovskou keramiku s bílým nástřepím*“) je v keramickém souboru zastoupena desítkami zlomků, dvěma kusy je slepeno torzo mísy natřené bílou hlinkou na vnější i vnitřní straně (lze dobře sledovat postup, kdy mísa, stále umístěná na hrnčířském kruhu byla pravděpodobně štětcem malována za pomalého točení). Jedinou možnou příbuznou keramickou produkcí, ne však chronologicky ani geograficky, se stává oblast Rakovnícka. V Lubné u Rakovníka byly dokonce nalezeny *zmetky* s bílým malovaným dekorem (uplatňuje se zde i bílý přetah celé nádoby). Ovšem tuto lokální produkci, či jí příbuznou z nejbližšího okolí (dosáhla i na severní Plzeňsko) datoval prof. Durdík od počátku 13. až do první poloviny 14. století. Společně mají tyto produkce i to, že bílé nástřepí zdobilo většinou nádoby s vývalkovou šroubovicí (Durdík 1983, 211).

Starší keramika s běžovým nástřepím je známa i z geograficky bližších Kladrub (KT KD123) a je charakteristická tvrdým redukčním výpalem, tvarově přiřazena zduřelému okraji a ryté intervalové šroubovici, datována maximálně do období konce 13. století. Stejně tak se zde vyskytly zlomky nádob s výzdobou kružnic aplikovaných širokým štětcem po vypálení na vnější povrch hrnců bílou hlinkou, které jsou již chronologicky bližší. Jsou datovány do poloviny 14. století (Nováček 2010, 76).

Zatím je příliš brzy jednoznačně určit tuto hrncinu za práci tachovských hrnčářů, ale zdá se mi to (i k výskytu několika zlomků v nedalekém Černošíně) jako pravděpodobné. Možností se jeví i interpretace této skupiny jako importu ze zahraničí, pro tuto variantu je ale třeba shledat nějakou shodu se zbožím z německých zemí, jež jsem po srovnání s pracemi zahraničních autorů G. Hausera a H. Loserta neobjevila (Hauser 1984; Losert 1993). Snad v brzkém budoucnu nalezneme další důkazy o lokálním původu této hrnciny, jež se zřejmě podle dosavadního počtu zlomků neujala a záhy zmizela.

V 15. století je tachovská produkce známa svým charakteristickým malováním (liniemi v horní části nádob). Z posledních archeologických výzkumů provedených na jednom z tehdejších středověkých předměstí našel pracovník tachovského muzea indicie k tomu, že k výrobě červeně malovaných nádob dochází již v 1. po-

lovině 15. století (Rayman 2012a, 9). V období následujícím, tedy v 2. polovině 15. století, se k červené hlince přidává i malba bílou hlinkou.

Pokud se podíváme za hranice naší země do německé oblasti, již od předlokačního období můžeme sledovat podobnost mezi keramikou tachovskou a hornofrankkou (případně bližší chebskou). I v dalších fázích až do konce 15. století se zdá, že je keramika hornofrankká tvarově i výpalem podobná produkci tachovských hrnců (Losert 1993, 161–164, obr. na s. 165–166; Nováček, Razím a Ebel 2004, 69; Rayman 2009, 6). Tato skutečnost není nijak překvapivá díky dvěma faktorům: umístění města na frekventované Norimberské stezce blízko hranic a probíhající německou kolonizací (Nováček 1996, 103). Město Tachov lze označit za jedno ze dvou hlavních výrobních center *českosléského výrobního okruhu* pozdního středověku.

6. VÝROBNÍ OKRUHY ZÁPADNÍCH A JIHOZÁPADNÍCH ČECH

6.1. „CHEBSKÝ“ VÝROBNÍ OKRUH

Chebský výrobní okruh (obr. 2 a 3) vyděluji pro celé období vrcholného a pozdního středověku. Definovala jsem ho na základě charakteru keramických náleзовých souborů z archeologických výzkumů ze dvou lokalit: Chebu a Sokolova.

Tento okruh je specifický svou technologií a převažující výzdobou. V období 2. poloviny 13. století–1. poloviny 14. století (první stupeň) se keramická hmota vyznačuje výraznější příměsí slídnatých částic. V Chebu vypalovali hrncíři své výrobky v redukční atmosféře do šedých odstínů (pokud lze soudit dle barvy výpalu, stejně tak v Sokolově). Povrch nenese žádné stopy úpravy, dna nesou stopy podsýpky. Naopak však na chebských nádobách již zachycujeme i stopy po vytáčení. Okraje nádob jsou profilovány římsovitě nebo do okružích, případně se na nečetných zlomcích okrajů v Sokolově vyskytuje šikmo seříznutý nebo zesílený okraj. Vypadá to, že hrncíři chebského okruhu své výrobky příliš nezdobili: pokud je dekor přítomen, je spíše zastoupen rytou výzdobou (šroubovicí, vlnovkou) či žlábkováním (ve 14. století typická výzdoba vývalkovou šroubovicí). Tvarové spektrum Chebu zastupují většinou bezuché hrnce, konvice s výlevkou a třmenovým uchem, kónické misky a poklice s širokým plochým okrajem.

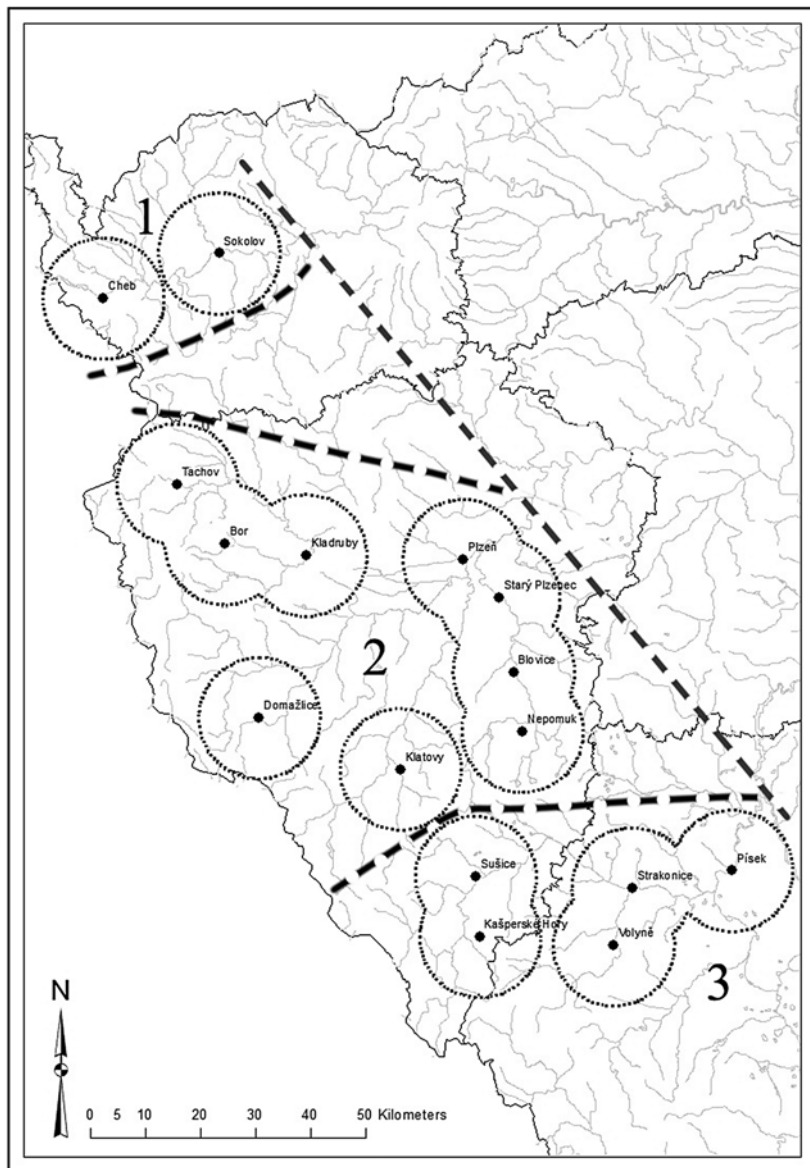
V období 2. poloviny 14. století – 15. století (druhý stupeň) se stále setkáváme s redukčně vypalovanými nádobami do šedých odstínů. Keramická hmota v Sokolově je stále charakteristická výrazným podílem slídy. Stále se setkáváme s hrncířskými značkami na dnech. V průběhu 15. století se stále více prosazuje odřezávání nádob z desky hrncířského kruhu. Pro toto období je zcela charakteristickým tvarem (do poč. 15. století) baňatý hrnec s vysokým límcovitým okrajem s výzdobou vývalkovou šroubovicí. Od Plzeňského okruhu se chebský V-D okruh liší svou výraznou příměsí slídy, skrovnou výzdobou i základní profilací nádob.

6.2. „PLZEŇSKÝ“ VÝROBNÍ OKRUH

Jak už pojmenování napovídá, významným výrobním centrem pro tento výrobní okruh je plzeňská aglomerace (obr. 2 a 3). Prvním centrem oblasti byl předchůdce Nové Plzně – podhradí Staré Plzně (pozdější Starý Plzenec), měnící se kolem poloviny 13. století v město. Ve 14. století Nová Plzeň již široké oblasti domi-

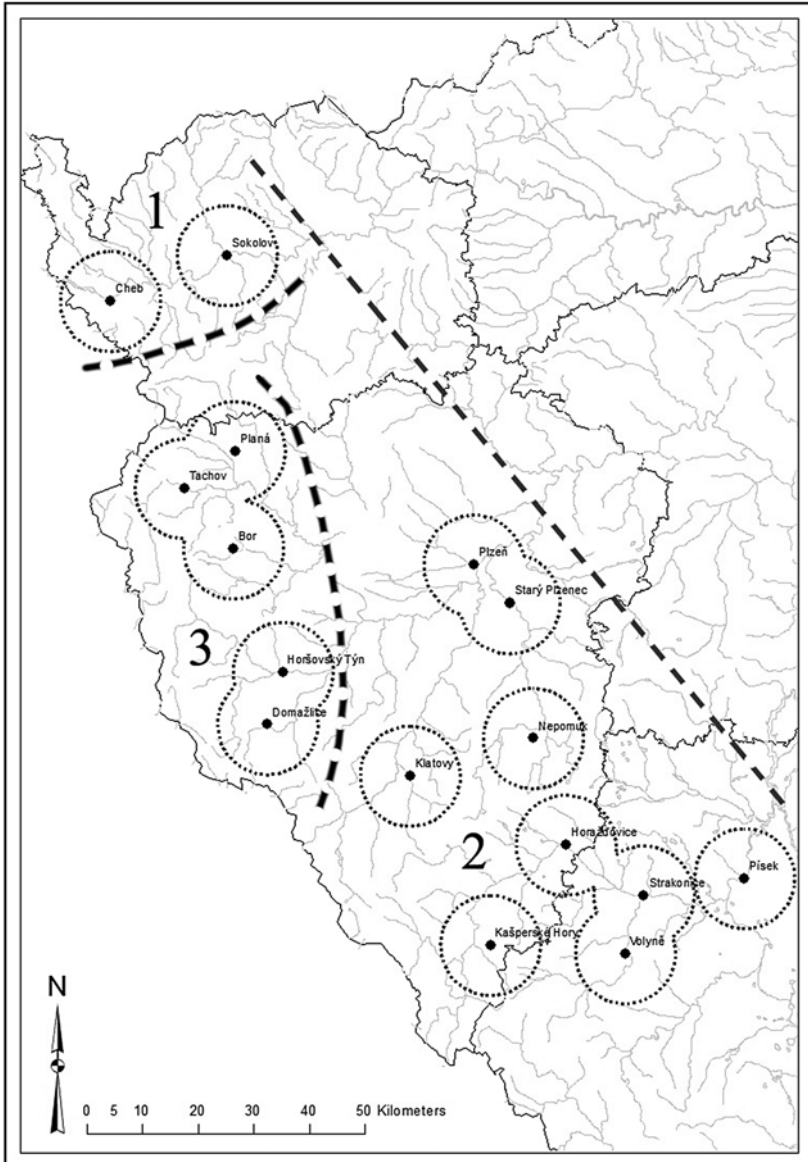
Obrázek 2. Výrobní okruhy prvního stupně (2. polovina 13. století – 1. polovina 14. století): 1 – Chebský okruh; 2 – Plzeňský okruh; 3 – Jihočeský okruh. Výrobní okruhy nižšího řádu znázorněny kružnicí o poloměru 11 km.

Picture 2. Pottery production areas of first instance (2nd half of 13th century – 1st half of 14th century): 1 – Cheb sector; 2 – Pilsen sector; 3 – South Bohemia sector. Production area of lower order shown by a circle with a radius of 11 km.

Obrázek 3. Výrobní okruhy druhého stupně (2. polovina 14. století – 15. století): 1 – Chebský okruh, 2 – Plzeňský okruh, 3 – Českoselský okruh. Výrobní okruhy nižšího řádu znázorněny kružnicí o poloměru 9 km.

Picture 3. Pottery production areas of second instance (2nd half of 14th century – 15th century): 1 – Cheb sector; 2 – Pilsen sector; 3 – Bohemian forest sector. Production area of lower order shown by a circle with a radius of 9 km.

nuje. Za další významné výrobní centrum v období pozdního středověku můžeme považovat královské město Klatovy.

Období přelomu 13.–14. století je dobou, kdy se technologie výroby keramických nádob zcela uniformuje. Středověcí hrnčíři, vycházející z pozdně hradištní tradice vytváření keramiky kolem plzeňských výrobních center (pro 13. století Starý Plzeňec, pro 14. století již plně Nová Plzeň¹⁵) začínají preferovat techniku redukčního výpalu do různých šedých a hnědošedých odstínů. Keramická hmota je nejčastěji obohacena příměsí písku a submikroskopické slídy. Nádobu nesou stopy po obtáčení a podsýpce, v 2. polovině 14. století se již více prosazuje technika odřezávání. Povrch hrnčířů nijak neupravovali, jen výjimečně se setkáme se zlomky vykazující leštění. V první polovině 14. století se z plzeňského výrobního okruhu vyděluje jiný keramický okruh, který jsem pojmenovala po území, na kterém se větší část definovaného celku rozkládá. Jedná se o „českoleský“ výrobní okruh s hlavními výrobními centry v Tachově a Domažlicích.

V polovině 14. století se naopak sjednocuje plzeňský výrobní okruh s jihočeským okruhem. Od 2. poloviny 14. století již můžeme mluvit o určité formě sériové výroby, kdy se nádoby masově vytáčejí na hrnčířském kruhu a jsou od desky odřezávány. Příměsí, pokud jsou přítomny, jsou často zanedbatelné (submikroskopické částice slídy či rozptýlený drobný písek). Povrch v některých případech hrnčíři vleštovali (celý vnější povrch či jen pásy vleštovaných vzorů¹⁶). Výzdoba je provedena majoritně radýlkem nebo se na podhrdlí (hrdle) uplatňuje rytá výzdoba ve formě jedné či více vodorovných linií.

6.3. „JIHOČESKÝ“ VÝROBNÍ OKRUH

Jihočeský výrobní okruh (obr. 3) jsem definovala na základě poznání keramické produkce pěti měst (Písek, Strakonice, Volyně, Sušice, Kašperské Hory). I zde výrazně vystupují některá výrobní centra. V první řadě je to královský Písek, ležící na důležité obchodní cestě do Pasova.

Další výrobní okruh, zachycený na území jihozápadních Čech, je charakteristický (v prvním stupni) svým převažujícím redukčním výpalem do tmavších odstínů šedi. Typický pro tuto oblast je výrazný podíl tuhy v keramické hmotě. Nádobu byly stále obtáčeny na podsýpaném podkladu na hrnčířském kruhu. Povrch hrnčířů v období 13. – 1. poloviny 14. století příliš neupravovali, pouze ojediněle je na nádobách zachyceno leštění. Výzdoba se zdá na zkoumaných lokalitách též jednotná: hrnčíři své výrobky opatřovali převážně rytou výzdobou (vlnkou, vodorovnými liniemi, případně šroubovicí) či vrypy. Kromě přítomnosti hrnců, misek/poklic, případně zlomků pohárů a mís, se v náleзовých souborech též objevují zlomky zásobních nádob.

Od plzeňského výrobního okruhu se tedy jihočeský keramický okruh liší zvláště svou technologií, kdy je výpal prováděn do tmavých šedých až šedočerných barev s výrazným podílem grafitu v keramické hmotě. Grafit však v průběhu 14. sto-

¹⁵Dále na lokalitách Klatovy, Nepomuk a Blovice; na přelomu 13.–14. století též sledováno na keramických nálezech z Tachova a Boru.

¹⁶Ve větší míře se s leštěním setkáváme v jižní oblasti: Nepomuk, Písek, Klatovy, Kašperské Hory.

letí z keramické hmoty mizí a technologie a morfologie se sjednocuje s plzeňským výrobním okruhem.

6.4. „ČESKOLESKÝ“ VÝROBNÍ OKRUH

Tento výrobní okruh (obr. 3) se začíná projevovat výrazněji ve druhé čtvrtině 14. století, kdy se na příhraničním území Českého lesa ve výrobních centrech (jako je Tachov a Domažlice) začíná prosazovat odlišná technologie výroby kuchyňské a stolní keramiky, než jaká je sledována na ostatním území západních Čech.

Českoleský výrobní okruh jsem vydělila na základě sledování podoby kuchyňské a stolní keramiky z pěti měst: Planá, Tachov, Bor, Horšovský Týn a Domažlice.

Typická pro tento výrobní okruh je technologie tvrdého výpalu v převažující oxidační atmosféře do okrových, načervenalých až hnědých odstínů. Keramická hmota obsahuje příměsi písku (křemičitého) a drobných částic slídy. Ke konci 14. století se plně přechází k vytáčení nádob a k jejich odřezávání od desky kruhu. Povrch nebývá nijak upravován, pouze u keramické produkce Domažlic se setkáváme v menší míře s leštěním (zvláště džbánů, případně hrnců). Z hlediska výzdoby musíme českoleský okruh rozdělit na dvě skupiny. Od 1. poloviny 15. století se v tachovské oblasti setkáváme s červeně malovaným dekorem, který je masově aplikován na nádoby v 2. polovině 15. století spolu s vodorovnými liniemi malovanými bílou hlinkou. V Domažlicích se dle nálezových okolností také vyráběla červeně malovaná keramika, avšak pouze v malé míře. V oblasti královského města Domažlic naprosto převažovala výzdoba radýlkovými pásy, kombinovanými případně s rytými liniemi.

7. ZÁVĚR

Jak jsme mohli sledovat, výroba a distribuce v oblasti západních a jihozápadních Čech se v průběhu vrcholného a pozdního středověku výrazně měnila. Podařilo se mi zachytit dvě vývojové etapy. V prvním stupni (2. polovina 13. století – 1. polovina 14. století) se vydělují tři výrobní okruhy vyššího řádu: chebský, plzeňský a jihočeský. Jak už bylo výše popsáno, v druhém stupni od 2. poloviny 14. století se z plzeňského okruhu vyděluje výrobní okruh českoleský, za to jihočeský okruh se sjednocuje s plzeňským okruhem a zcela se uniformuje.

V prvním stupni můžeme ve výrobním okruhu chebském a plzeňském (hlavně Cheb, Sokolov a Tachov) výrazně ovlivnění keramickou produkcí hornofranckou, a to jak technologií, tak i morfologií (Hauser 1984; Losert 1993). Tachovsko, Borsko, Plánsko a Domažlicko se zdá být pod vlivem zahraniční produkce i ve stupni následujícím, zvláště z hlediska technologie (Losert 1993, 161–165).

Na závěr je třeba ještě poznamenat, že tento příspěvek je jen počáteční fází studia keramických výrobních okruhů. Další fází by mělo být komplexní studium keramických souborů (zvláště v rámci jejich podrobného nálezového kontextu) nejenom z prostředí městského, ale též s prostředí vesnického, hradního, klášterního apod. Dále se nabízí studium keramických výrobních okruhů na území hraničícím s Čechami (zvláště z hlediska otevřenosti českoleského výrobního okruhu do němec-

kých zemí). Na tomto základě by mělo v budoucnu dojít k sociálním a ekonomickým interpretacím.

POUŽITÉ ZDROJE

LITERATURA

- BASKIN, Charlie W. (1966): *Central Places in Southern Germany*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- BENEŠ, Antonín a RICHTER, Miroslav (1976): Příspěvek k dějinám osídlení Starého Plzně ve 13. století. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 1*, s. 67–75.
- BOHÁČOVÁ, Ivana (1993): Několik poznámek ke studiu (raně) středověké keramiky. *Archeologické rozhledy*, roč. 45, č. 3, s. 508–518.
- BOHÁČOVÁ, Ivana (1995): Möglichkeiten und Grenzen eines allgemeinen Konsenses auf Gebiet des Studiums frühmittelalterlichen Keramik. Terminologie, Themen, verschiedene Ebenen des Erkenntnisprozesses – zu den Schlüssen aus der Diskussion auf dem 2. keramischen Kolloquium in Mikulčice. In: Poláček, Lubomír (Hrsg.): *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert – Terminologie und Beschreibung*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, s. 119–125.
- BUBENÍK, Josef a FROLÍK, Jan (1995): Zusammenfassung der Diskussion zur gemeinsamen Terminologie der grundlegenden keramischen Begriffe. In: Poláček, Lubomír (Hrsg.): *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert – Terminologie und Beschreibung*. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, s. 127–130.
- ČERMÁKOVÁ, Kateřina (2011): *Zázemí měst v britské archeologické literatuře*. Nepublikovaná bakalářská práce. Plzeň: KAR FF ZČU.
- DOUBOVÁ, Marie (1976): Archeologické výzkumy a nálezy na území Starého Plzně, o. Plzeň-jih. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 1*, s. 19–28.
- DOUBOVÁ, Marie a NECHVÁTAL, Bořivoj (1996): Středověká hrncířská pec v Plzni – Lochotínské ulici. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 13*, s. 41–74.
- DURDÍK, Tomáš (1983): K výskytu bíle malované keramiky v Čechách. *Archaeologia historica 8*, s. 211–213.
- FRIEDL, Antonín. (1976): Tisíc let Staré Plzně promlouvá k dnešku. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 1*, s. 29–47.
- FRÖHLICH, Jiří (2002): Středověké odpadní jímký v Písku. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách 15*, s. 139–161.
- FRÖHLICH, Jiří (2009): Písecká předměstí ve středověku (s doklady mariánského a svaťovavřineckého kultu). *Archeologické výzkumy v jižních Čechách 22*, s. 157–174.
- FRÖHLICH, Jiří a KOPPOVÁ, Eva (1989): Středověké objekty na staveništi domu poravn Luna v Písku. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách 6*, s. 183–199.
- FRÝDA, František (1978): Zemnice 13. století z Plzně-Roudné. *Archaeologia historica 3*, s. 63–66.
- FRÝDA, František (1979): Archeologický výzkum v městě Plzni. *Archaeologia historica 4*, s. 319–322.
- FRÝDA, František (1989): Archeologický výzkum ve Starém Plzenci. *Archaeologia historica 14*, s. 219–232.

HAUSER, Georg (1984): *Beiträge zur Erforschung hoch- und spätmittelalterliche Irdensware aus Franken*. ZAM – Beiheft 3. Köln: Rheinland.

HEJNA, Antonín (1967): Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska. *Památky archeologické*, roč. 58, č. 1, s. 169–271.

HEJNA, Antonín (1971): Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska 2. *Památky archeologické*, roč. 62, č. 2, s. 488–550.

HEJNA, Antonín (1976): Výzkum na hradišti Stará Plzeň v roce 1972. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 1*, s. 49–59.

HEREIT, Petr (2007): Domažlice a archeologie v letech 1992–2005. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 1*, s. 69–85.

HOFFMANN, František (1992): *České město ve středověku*. Praha: Panorama.

HOFFMANN, František (2009): *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

HOLÍK, Ladislav (2006): Hrádek Falknov (dnešní Sokolov) ve středověku. *Castellologica bohémica 10*, s. 221–238.

HŮRKOVÁ, Jindra (1995): Středověká červená keramika z Klatov. *Archeologické rozhledy*, roč. 47, č. 3, s. 512–516.

HŮRKOVÁ, Jindra (1996): Záchranný archeologický výzkum čp. 152/I v Klatovech. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 13*, s. 111–129.

HŮRKOVÁ, Jindra (2003): Deset let archeologických výzkumů v Klatovech. *Sborník prací z historie a dějin umění 2*, s. 13–31.

HŮRKOVÁ, Jindra (2006): Archeologický výzkum v areálu bývalé jezuitské koleje v Klatovech. *Sborník prací z historie a dějin umění 4*, s. 13–38.

HŮRKOVÁ, Jindra a PŘEROSTOVÁ, Hana (2010): *Archeologie města Klatovy a výzkumy v letech 2005–2009, aneb „nejstarší proso a největší poklad“*. *Shrnutí výsledků výzkumů z Klatov a okolí*. Katalog z výstavy ze 7. 3. – 13. 6. 2010. Klatovy: Vlastivědné muzeum Dr. Karla Hostaše v Klatovech.

CHAMPION, Tim (1989): Introduction. In: Champion, Tim (ed.): *Centre and Periphery: Comparative Studies in Archaeology*. London: Unwin Hyman, s. 1–21.

KEJŘ, Jiří (1998): *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha: Karolinum.

KLÁPŠTĚ, Jan (1983): Studie o středověké studni z Mostu. *Památky archeologické*, roč. 74, č. 2, s. 423–475.

KLÁPŠTĚ, Jan (1994): *Paměť krajiny středověkého Mostecka*. Most: Archeologický ústav AV ČR (Praha): Státní galerie výtvarného umění: Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech.

KLÁPŠTĚ, Jan a kol. (2002): *Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226)*. Praha a Most: Archeologický ústav AV ČR (Mediaevalia archaeologica 4).

KUČA, Karel (1996): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I. díl, A–G. Praha: Libri.

KUČA, Karel (1997): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, II. díl, H–Kole. Praha: Libri.

KUČA, Karel (2002): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, V. díl, Par–Pra, Praha: Libri.

KUČA, Karel (2008): *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VII. díl, Str–U. Praha: Libri.

LOSERT, Hans (1993): *Die früh- bis hochmittelalterliche Keramik in Oberfranken*. Köln – Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH (Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 8).

- MEDUNA, Petr (1993): Návrh systému deskripce raně středověké keramiky. Muzejní a vlastivědná práce. *Časopis společnosti přátel starožitností*, roč. 31, č. 2, s. 65–74.
- NECHVÁTAL, Bořivoj (1976): *Středověká studna v Plzni – Solní ulici*. Praha: Archeologický ústav ČSAV (Archeologické studijní materiály 12).
- NEKUDA, Vladimír a REICHERTOVÁ, Květa (1968): *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*. Brno: Moravské muzeum a Muzejní spolek v Brně.
- NEUSTUPNÝ, Evžen (2010): *Teorie archeologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- NOVÁČEK, Karel (1996): Městská archeologie v Tachově: výsledky a perspektivy. *Sborník západočeského muzea, řada Historie 13*, s. 92–110.
- NOVÁČEK, Karel (1999a): Středověký dům v Plzni. Archeologický výzkum parcely v Sedláčkově ul. 1 (čp. 187). *Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 15*, s. 5–66.
- NOVÁČEK, Karel a kol. (2010): *Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty*. Plzeň: Scriptorium.
- NOVÁČEK, Karel a ŠIROKÝ, Radek (2004): Prvních sto let. Počátky Nové Plzně z pohledu archeologie. *Minulostí Západočeského kraje 39*, s. 7–52.
- NOVÁČEK, Karel, RAZÍM, Vladislav a EBEL, Martin (2004): Opevnění města Tachova. *Průzkumy památek*, roč. 11, č. 2, s. 51–91.
- ORNA, Jiří a kol. (2011): *Keramická produkce města Plzně v období 14. a 15. století*. Plzeň: Scientia.
- PELANT, Jan (1988): *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň: Západočeské nakl.
- PROCHÁZKA, Zdeněk (1983): *Domažliční hrnčíři na Hořejším předměstí ve 14. a 15. století*. Domažlice: Muzeum Chodska: Odbor kult. ONV.
- RAYMAN, Nikola (2009): Hradební ulice – dům na parcele 34. *Sborník muzea Českého lesa v Tachově 31*, s. 3–19.
- ŠEBESTA, Pavel (1979): Výzkum středověké studny v Chebu. *Archaeologia historica 4*, s. 267–271.
- ŠEBESTA, Pavel (2001): Archeologický nález v chebské Dominikánské ulici. *Sborník Chebského muzea 2001*, s. 37–46.
- ŠEBESTA, Pavel (2002): Archeologický výzkum vnitrobloku A2 v Provaznické ulici. *Sborník Chebského muzea 2002*, s. 34–38.
- ŠEBESTA, Pavel, BENEŠ Jaromír a ŠAMATA, Jan (2003): Archeologický výzkum dvorku v Chebu, Dlouhé ulici č. 19. *Sborník Chebského muzea 2003*, s. 44–55.
- ŠEBESTA, Pavel a KUBŮ, František (1985): Politické a ekonomické vztahy města Chebu a okolní šlechty. *Archaeologia historica 10*, s. 163–173.
- ŠIROKÝ, Radek a NOVÁČEK, Karel (1998): K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku. *Archaeologia historica 23*, s. 59–71.
- TOMKOVÁ, Kateřina (1993): Ke studiu raně středověké keramiky. *Archeologické rozhledy*, roč. 40, č. 1, s. 113–126.
- VAŘEKA, Pavel (1998): Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. *Archeologické rozhledy*, roč. 50, č. 1, s. 123–137.
- VÁVRA, Ivan (1973): Řezenská a Norimberská cesta. *Historická geografie 11*, s. 31–100.
- VONDRÁČKOVÁ, Kateřina (1996): Nálezy ze středověkých studní pod jezuitským kostelem v Klatovech. *Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 13*, s. 134–159.
- WALDMANNOVÁ, Marcela (2014): Ozdobná střešní keramika na hradech Velhartice a Švihov. *Archaeologia historica 39*, s. 379–393.

PRAMENY

HEREIT, Petr (2005a): *Archeologický dozor na stavbě „Bowlingu u Chodské rychty“ v roce 2005*. Nálezová zpráva. Západočeské muzeum v Plzni, oddělení záchranných archeologických výzkumů.

HŮRKOVÁ, Jindra (2007): *Stavební úpravy a rekonstrukce objektu čp. 174/I v Klatovech*. Závěrečná nálezová zpráva. Vlastivědné muzeum Dr. Karla Hostaše v Klatovech.

HŮRKOVÁ, Jindra (2010): *„Rekonstrukce“ a přístavba objektu ve Vídeňské ulici čp. 87. 1. etapa 2010*. Nálezová zpráva. Vlastivědné muzeum Dr. Karla Hostaše v Klatovech.

HŮRKOVÁ, Jindra a PŘEROSTOVÁ, Hana (2011): *„Rekonstrukce“ a přístavba objektu ve Vídeňské ulici čp. 87. 2. etapa 2011*. Nálezová zpráva. Vlastivědné muzeum Dr. Karla Hostaše v Klatovech.

KAISER, Ladislav (2004): *Starý Plzenec. Hřbitov u kostela Panny Marie, ppč. 15*. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při odkrývání zdiva u základní školy. Nálezová zpráva čj. 269/04. ZIP o. p. s., Plzeň.

KUBICA, Jiří (2004): *Intravilán města, ul. Prokopa Velikého*. Hlášení 6/04. Muzeum Českého lesa v Tachově.

NECHVÁTAL, Bořivoj (1964a): *Záchranná akce v Domažlicích*. Hlášení. Kopie: Západočeské muzeum v Plzni, oddělení středověku.

NECHVÁTAL, Bořivoj (1964b): *Zpráva o záchranné akci v Domažlicích*. Hlášení. Kopie: Západočeské muzeum v Plzni, oddělení středověku.

PÍČKA, Jan (2008): *Klatovy – Plánická ulice. Akce Čisté město*. Nálezová zpráva. Vlastivědné muzeum Dr. Karla Hostaše v Klatovech.

RAYMAN, Nikola (2010a): *Černošín. Obnova náměstí II. etapa*. Nálezová zpráva 17/10. Muzeum Českého lesa v Tachově.

RAYMAN, Nikola (2011a): *Tachov. Rekonstrukce křižovatky Zahradní ul. – Tyršova ul. – Rokycanova ul.* Nálezová zpráva 17/12. Muzeum Českého lesa v Tachově.

RAYMAN, Nikola (2011b): *Tachov. Centrum sociálních služeb*. Nálezová zpráva 40/11. Muzeum Českého lesa v Tachově.

RAYMAN, Nikola (2012a): *Tachov. Sanace a revitalizace areálu „Rybená“ v centru města Tachov a výstavba záchranného parkoviště pro přestup na veřejnou dopravu v Tachově*. Nálezová zpráva 1/09. Muzeum Českého lesa v Tachově.

RAYMAN, Nikola (2012b): *Bor. Zámek, výkop kanalizace v přízemí*. Nálezová zpráva 5/12. Muzeum Českého lesa v Tachově.

ŠEBESTA, Pavel (2000): *Záchranný archeologický výzkum při stavbě poštovního úřadu Cheb 1 v Chebu – Šlíkově ulici 25. října 2000*. Nálezová zpráva. Krajské muzeum Cheb.

ŠEBESTA, Pavel (2003): *Archeologický výzkum Cheb Dlouhá 19/444*. Nálezová zpráva. Krajské muzeum Cheb.

ŠEBESTA, Pavel (2004): *Archeologický výzkum dvora 240/2 v Dlouhé ul. 40 v Chebu*. Nálezová zpráva. Krajské muzeum Cheb.

ŠIROKÝ, Radek (1999): *Starý Plzenec, Smetanova ul. bývalá čp. 114, 117, 122, 166*. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu. 1. etapa. Nálezová zpráva čj. 61/99. ZIP o. p. s., Plzeň.

ŠIROKÝ, Radek, MAJER, Antonín a KUBEČKOVÁ, Kateřina (2000): *Starý Plzenec, čp. 70, Smetanova ul. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při stavbě kanalizačních přípojeky*. Nálezová zpráva. Archaia Píchovice. NZ uložena v ZIP, o. p. s., Plzeň.

ZELENKA, Antonín (2005a): *Tachov – Zahradní čp. 182 (stavba plotu)*. Nálezová zpráva 15/05. Muzeum Českého lesa v Tachově.

ZELENKA, Antonín (2005b): *Tachov – Náměstí Republiky čp. 120 (splašková kanalizace)*. Nálezová zpráva 2/05. Muzeum Českého lesa v Tachově.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Keramika on-line: <http://www.zip-ops.cz/keramikaonline/>, 3. 12. 2012.

OSTATNÍ ZDROJE

RAYMAN, Nikola (2013): pers. kom.

SUMMARY

This study deals with pottery production networks as dealt with by Josef Bubeník, together with Jan Frolík and Ivana Boháčová, in terms of early medieval pottery; however, this study will deal with a different time period – the mid to late Middle Ages (from the 13th century to the end of the 15th). The work deals with southwest Bohemia with an overlap into the area around Cheb in terms of towns in the region as production centers of pottery wares. From a total of 68 studied towns, only 19 could be processed in regard to published and unpublished reports on the production of kitchen and dining pottery. Based on this, it was possible to divide time periods into two eras. The first era corresponds to the period between the second half of the 13th century and the first half of the 14th century. The second era corresponds to the period between the second half of the 14th century up to the beginnings of the 16th century. These two time periods have been chosen for the comparison of individual production networks, the borderlines of which have been drawn onto maps. After processing the pottery of individual production centers, four production networks were categorized: Cheb, Pilsen, South Bohemia and the Bohemian Upper Palatine Forest. The Cheb network is represented by pottery production from two towns – Cheb and Sokolov. From the viewpoint of cultural and social interpretation, Cheb was designated as the primary production center of the Cheb pottery network for the whole time period. As the name implies, the Pilsen network's production center is encompassed by the agglomeration around the city of Pilsen. The first center in the area was the predecessor to today's Pilsen – the area under the castle in Old Pilsen (today's Starý Plzenec), which gained the status of town around the middle of the 13th century. In the 14th century, New Pilsen began to dominate in the area. The royal town of Klatovy can also be considered another significant pottery production center in the late medieval period. The South Bohemian network was defined based on findings of pottery production in five towns (Písek, Strakonice, Volyně, Sušice, and Kašperské Hory). Several of these towns were also quite prominent as production centers. The first on the list in this region was the royal town of Písek, which lies on an important trade route on the way to Passau. The South Bohemian pottery network was significantly different from the Pilsen network in its techniques, as firing was done in dark grey to greyish black colors with a high portion of graphite in the pottery material. This graphite disappeared from pottery material over the course of the 14th century, while the technology and morphology became uniform with the Pilsen production network. The Upper Palatine network began to grow in the middle of the 14th century in the border region of the Bohemian Upper Palatine in production centers such as Tachov and Domažlice, when different technology began to appear in the production of kitchen and dining pottery, which was different from the rest of the studied areas in West Bohemia.